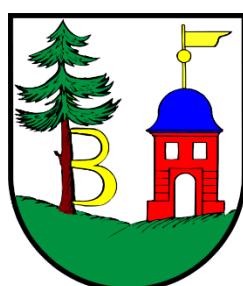


*Załącznik nr 1 do Uchwały nr .....  
Rady Gminy Bralin  
z dnia .....*

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD  
ZABYTKAMI NA LATA 2023-2026  
DLA GMINY BRALIN**



# SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	3
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	4
3. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ	18
4. FORMY OCHRONY PRAWNEJ ZABYTKÓW	20
5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	24
5.1. Uwarunkowania na poziomie krajowym	24
5.2. Uwarunkowania na poziomie wojewódzkim	29
5.3. Uwarunkowania na poziomie powiatowym	34
5.4. Uwarunkowania na poziomie gminnym	34
6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY	38
6.1. Charakterystyka gminy	38
6.2. Rys historyczny gminy	39
6.3. Zabytki nieruchome	41
6.4. Zabytki ruchome	53
6.5. Zabytki archeologiczne	55
6.6. Krajobraz kulturowy	60
6.7. Zasoby muzealne	63
6.8. Dziedzictwo niematerialne	63
7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT	64
8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	66
9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	70
10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	71
11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	73
12. MISJA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	73

# 1. WSTĘP

## CEL OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY BRALIN

Podstawowym, ogólnie pojętym założeniem niniejszego „Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Bralin na lata 2023 – 2026” jest ukierunkowanie polityki Samorządu Gminnego, służącej podejmowaniu planowanych działań dotyczących finansowania, inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jest to uzupełniający dokument w stosunku do innych aktów planowania gminnego. Zadaniem Programu jest także organizacja działań edukacyjnych i wychowawczych wobec miejscowej społeczności. Dla realizacji powyższego założenia niezbędna jest realizacja szczegółowych celów określonych m.in. w art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o *ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, do których należą:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;

- zapoznanie z zasobami dziedzictwa kulturowego, historią i zabytkami Gminy, w tym także rozróżnienie obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa i figurujących w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- wspieranie działań zmierzających do pozyskania środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków przy sporządzaniu i zmianie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy.

## **2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI**

### **Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej**

Ochrona zabytków, dawnych materialnych i niematerialnych dóbr kultury jest obowiązkiem konstytucyjnym Państwa. w myśl art. 5 Konstytucji RP „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...). Istotnym elementem tego dziedzictwa są zabytki, które w swych niematerialnych wartościach są dobrem wspólnym. Art. 82 Konstytucji wskazuje, iż „obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne”, z kolei art. 6 Konstytucji stanowi, że „...Rzeczpospolita Polska, stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (...)”. Art. 86 stwierdza, że „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie”. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

**Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2023, poz. 953) z późn. zm.**

Obowiązująca ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadziła pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 3, użyte w ustawie określenia oznaczają:

- 1) zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt. 1;
- 3) zabytek ruchomy – rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1;
- 4) zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

- 10) badania architektoniczne – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) historyczny zespół budowlany – powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
- 15) otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Zgodnie z art. 89 organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków.

W art. 4 zapisano, iż ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5 wskazuje, iż opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwale zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawa definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Szczegółowo określone obowiązki samorządu w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których samorząd jest właścicielem lub posiadaczem zawarte są w następujących artykułach: 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72.

Na mocy art. 21 ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Art. 22 ust. 4 stwierdza, iż „Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.”. W ust. 5 tego artykułu zapisano, iż w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Jak wspomniano art. 87 ustawy określa obowiązek samorządu, dotyczący sporządzania i uchwalania gminnego i powiatowego programu opieki nad zabytkami.

- program winien być opracowany na okres 4 lat,
- program służy celom określonym w Ustawie,
- program przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- z realizacji programu władze gminy sporządzają co 2 lata sprawozdanie, które przedstawiane jest radzie gminy.

Artykuły 18 i 19 nakazują samorządom uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.



Dodatkowo należy wskazać odniesienia do zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, zawarte w następujących aktach prawnych:

**Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 40 ze zm.).

- *art. 7 ust. 1 pkt. 9*

„Zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

9) kultury w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.”

**Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (Dz. U. z 2023 r. poz. 977 ze zm.).

Na mocy ustawy w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się m.in.: wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1. ust. 2, pkt 4). Ustawa określa, iż plan ogólny powinien w swej treści zawierać następujące elementy:

- uwzględnianie stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 13b pkt. 3 lit f),

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego będącym aktem prawa miejscowego ustawa nakazuje obecność następujących elementów:

- obowiązkowe określenie zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków (w tym krajobrazu kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej (art. 15 ust. 2 pkt 4),
- określa się, w zależności od potrzeb, granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (art. 15 ust. 3 pkt 6).

Wymagania w zakresie ochrony zabytków uwzględnia się również na szczeblach wojewódzkim i krajowym planowania przestrzennego (art. 39 ust. 3 pkt 2, ust.

2 pkt 2). Projekt zarówno planu miejscowego, jak i planu województwa wymaga uzgodnienia z właściwym Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Art. 51. ust. 1. wskazuje, że sprawach ustalenia lokalizacji inwestycji celu publicznego decyzje wydają w odniesieniu do:

- 1) inwestycji celu publicznego o znaczeniu krajowym i wojewódzkim - wójt, burmistrz albo prezydent miasta w uzgodnieniu z marszałkiem województwa;
- 2) inwestycji celu publicznego o znaczeniu powiatowym i gminnym - wójt, burmistrz albo prezydent miasta;
- 3) inwestycji celu publicznego na terenach zamkniętych - wojewoda.

Zgodnie z art. 53 ust. 2 pkt. 4 powyższe decyzje wydaje się po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków - w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony zabytków, o których mowa w art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Art. 64. ust. 1. wskazuje, że przepisy art. 51 ust. 2-3, art. 52, art. 53 ust. 1a-1d 3-5a i 5c-5j, art. 54-56 (wszystkie związane z zasadami lokalizacji inwestycji celu publicznego) stosuje się odpowiednio do decyzji o warunkach zabudowy.

**Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane** (Dz. U. z 2023 r. poz. 682 ze zm.).

W myśl tej ustawy jej przepisy nie naruszają przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (art. 2 ust 2 pkt. 3).

W art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2 ustawa stwierdza, iż obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz nakazuje projektowanie i budowanie obiektów budowlanych i związanych z nim urządzeń zapewniające ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

W przypadku pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w odniesieniu do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków oraz innych

obiektów budowlanych usytuowanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską możliwe jest złożenie wniosku do właściwego ministra o zgodę na odstępianie od obowiązujących przepisów techniczno-budowlanych, o których mowa w art. 7 ustawy (art. 9 ust. 3 pkt 4).

Wg art. 39 ust. 3 w stosunku do prac budowlanych przy obiektach oraz obszarach niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno- budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wg art. 39 ust. 4 Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych. Zgodnie z art. 32 ust. 1:

1. Pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego może być wydane po uprzednim:

- 1) przeprowadzeniu oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko albo oceny oddziaływania przedsięwzięcia na obszar Natura 2000, jeżeli jest ona wymagana przepisami ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko,
- 2) uzyskaniu przez inwestora, wymaganych przepisami szczególnymi, pozwoleń, uzgodnień lub opinii innych organów,
- 3) wyrażeniu zgody przez ministra właściwego do spraw energii – w przypadku budowy lub rozbiórki gazociągu przesyłowego, linii przesyłowej elektroenergetycznej albo rurociągu dalekosiężnego ropy naftowej lub produktów naftowych, a także gazociągu, linii elektroenergetycznej albo rurociągu ropy naftowej lub produktów naftowych dochodzących do granicy Rzeczypospolitej Polskiej.

Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed

wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (art. 39 ust. 1).

Decyzja o pozwoleniu na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydana po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków (art. 39, ust. 2).

W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 39, ust. 3).

Katalog działań budowlanych, w stosunku do których niewymagane jest pozwolenie na budowę, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu określają kolejno art. 29, 29a, 30, 31 ustawy Prawo Budowlane. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 ustawy właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 29 ust. 7 stwierdza, że roboty budowlane, o których mowa w ust. 1-4, wykonywane:

- 1) przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków – wymagają decyzji o pozwoleniu na budowę,
  - 2) na obszarze wpisanym do rejestru zabytków – wymagają dokonania zgłoszenia
- przy czym do wniosku o decyzję o pozwoleniu na budowę oraz zgłoszenia należy dołączyć pozwolenie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków wydane na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

**Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.).**

Zgodnie z zapisami art. 7 tej ustawy wprowadzone zostaje pojęcie audytu krajobrazowego. Identyfikuje on krajobrazy występujące na całym obszarze województwa, określa ich cechy charakterystyczne oraz dokonuje oceny ich wartości (także pod kątem walorów zabytkowych i krajobrazu kulturowego).

Art. 8 ustawy wskazuje zmiany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.

**Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (Dz. U. z 2023 r. poz. 571).

Określa ona, iż wśród zadań publicznych znajdują się działania m.in. w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego (art. 4 ust. 1 pkt 16). Regulacje z tym związane zawarte są w art. 16 i 19b, które określają prawa i obowiązki mieszkańców w zakresie realizacji wybranych przez nich działań, zarówno w ramach inicjatyw lokalnych, jak i za pośrednictwem organizacji pozarządowych lub innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy. Artykuł precyzuje też, iż jednostka samorządu terytorialnego zawiera na czas określony umowę o wykonanie inicjatywy lokalnej z wnioskodawcą.

**Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska** (Dz. U. z 2022 r. poz. 2556 ze zm.).

Zgodnie z zapisami art. 71 ust. 3 tej ustawy przeznaczenie i sposób zagospodarowania terenu powinny w jak największym stopniu zapewniać zachowanie jego walorów krajobrazowych. Dotyczy to także krajobrazu kulturowego.

Art. 101 ust. 2 lit. f określa, iż ochrona powierzchni ziemi polega m. in. na zachowaniu funkcji środowiskowych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, w tym między innymi zbioru dziedzictwa geologicznego, geomorfologicznego i archeologicznego.

**Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (Dz. U. z 2023 r. poz. 1336 ze zm.).

Jednym z celów ochrony przyrody jest ochrona walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień (art. 2 ust. 2 pkt 5). Jako jedną z form ochrony przyrody w tym jej immanentnego składnika, jakim jest krajobraz ustawa ta przyjmuje

w art. 6 ust. 1 pkt 3 park krajobrazowy. Zgodnie z art. 16 ust. 1 park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju. Zarówno utworzenie parku krajobrazowego, jak i nadanie mu statutu należą do prerogatyw sejmiku wojewódzkiego (art. 16 ust. 3 ust. 5).

Art. 83a ust. 1 wskazuje, że zezwolenie na usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków wydaje wojewódzki konserwator zabytków.

Zasady naliczania opłat za usunięcie drzew i krzewów przedstawiono w art. 84-87 ustawy i zgodnie z art. 84 ust. 8 decyzję w tych sprawach podejmuje właściwy organ do wydania zezwolenia (w tym także konserwator zabytków).

**Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 344).

W świetle art. 6 pkt 5 jednym z celów publicznych tej ustawy jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 13 ust. 4 jasno określa, że: sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 13 ust. 5 stwierdza, że sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Cenę nieruchomości lub jej części (wyznaczonej zgodnie z art. 67) wpisanej do rejestru zabytków obniża się na wniosek nabywcy o 50% (zgodnie z art. 68 ust. 3). Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę. Podobny zapis stosuje się w przypadku opłaty z tytułu użytkowania wieczystego, jeżeli nieruchomość gruntowa została wpisana do

rejestr zabytków (art. 73 ust. 4) oraz w przypadku opłaty z tytułu trwałego zarządu (art. 84 ust. 4).

Zgodnie z art. 96 ust. 1. podziału nieruchomości dokonuje się na podstawie decyzji wójta, burmistrza albo prezydenta miasta zatwierdzającej podział, z uwzględnieniem ust. 1a, stwierdzającego, że odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa w ust. 1 wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

**Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych** (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 70).

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 6 ustawa zwalnia od podatku od nieruchomości: grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej.

**Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 194 ze zm.).

Według zapisów tej ustawy zarówno państwo (art. 1 ust. 2) jak i organy jednostek samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4) sprawują mecenat nad działalnością kulturalną polegający m.in. na wspieraniu i promocji opieki nad zabytkami.

Do powyższych ustaw należy dołączyć akty prawne, które w całej swojej treści odnoszą się do zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego. Są to:

- ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 385),
- ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2393),
- ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 164 ze zm.),
- ustawa z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (t.j. Dz. U. z 2015 r., poz. 2120).

Ostatni element to akty wykonawcze do ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Są to:

- Rozporządzenie MKiDN z dnia 26 maja 2011 (t.j. Dz. U. z 2021 poz. 56) w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. W oparciu o art. 24 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rozporządzenie określa sposób prowadzenia powyższych rejestrów i wykazów;
- Rozporządzenie MKiDN z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 81);
- Rozporządzenie MKiDN z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2022 r. poz. 1388 ze zm.);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2019 poz. 1470);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 21 maja 2018 r. w sprawie wymagań, jakim powinna odpowiadać ochrona przechowywanego i przewożonego zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2018 poz. 1134),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 4 grudnia 2017 r. w sprawie ksiąg ewidencyjnych prowadzonych przez podmioty gospodarcze wyspecjalizowane w zakresie obrotu zabytkami na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2017 poz. 2249);



- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 lipca 2017 r. w sprawie sposobu ustalania wysokości i rozliczania dotacji celowej na wyposażenie w zabezpieczenia techniczne pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 poz. 1384);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 poz. 928);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. z 2015 poz. 1275);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 poz. 110);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 nr 89 poz. 510);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 nr 212 poz. 2153);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 nr 124 poz. 1304 ze zm.);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 nr 75 poz. 706);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 nr 71 poz. 650);

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 nr 30 poz. 259).

### 3. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ

Przywołana na wstępie ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i wprowadza w tej materii szereg fundamentalnych definicji i pojęć. W myśl ustawy zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zgodnie z ustawą opiece podlegają – bez względu na stan zachowania – zabytki pogrupowane w trzech kategoriach:

**Zabytki nieruchome** będące w szczególności:

- o krajobrazami kulturowymi,
- o układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- o dziełami architektury i budownictwa,
- o dziełami budownictwa obronnego,
- o obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- o cmentarzami,
- o parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- o miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

### **Zabytki ruchome** będące w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 1479 z późn. zm.),
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

### **Zabytki archeologiczne** będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto, zgodnie z art. 6 ust. 2 ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

## 4. FORMY PRAWNE OCHRONY ZABYTEKÓW

Ustawodawca wyróżnia następujące formy ochrony zabytków:

- wpis do rejestru zabytków,
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

### Wpis do rejestru zabytków

Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o taki wpis może występować właściciel zabytku nieruchomego oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Również wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania z urzędu w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków prowadzi odpowiedni wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa. Do rejestru można wpisać także otoczenie oraz nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków może wpisać także do rejestru historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny. Sprawy te reguluje ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

## Lista Skarbów Dziedzictwa

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zaliczany do jednej z następujących kategorii:

- 1) zabytków archeologicznych, które mają więcej niż 100 lat, wchodzi w skład zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych lub przypadkowych odkryć,
- 2) elementów stanowiących integralną część zabytków architektury, wystroju wnętrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, które mają więcej niż 100 lat,
- 3) wykonanych ręcznie dowolną techniką i na dowolnym materiale dzieł malarstwa, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 4 i 5, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 150 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 4) wykonanych ręcznie na dowolnym materiale akwareli, gwaszy i pasteli, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 30 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 5) mozaik, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 1 i 2, oraz rysunków wykonanych ręcznie przy użyciu dowolnej techniki i na dowolnym materiale, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 6) oryginalnych dzieł grafiki i matryc do ich wykonania oraz oryginalnych plakatów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 7) oryginalnych rzeźb, posągów lub ich kopii wykonanych tą samą techniką co oryginał, nieobjętych kategorią wskazaną w pkt 1, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 8) fotografii, filmów oraz ich negatywów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,

- 9) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach inkunabułów i manuskryptów oraz map i partytur muzycznych, liczących więcej niż 50 lat, które nie są własnością ich twórców,
- 10) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach książek, które mają więcej niż 100 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
- 11) map drukowanych, które mają więcej niż 200 lat,
- 12) środków transportu, które mają więcej niż 75 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
- 13) innych kategorii, niewymienionych w pkt 1-12, obejmujących zabytki, które mają więcej niż 50 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro

- na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

### **Pomnik Historii**

Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnych wartościach materialnych i niematerialnych oraz znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego naszego kraju. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu.

Na elitarną listę Pomników Historii mogą zostać wpisane obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne. Na rok 2023 w całym kraju było 125 miejsc i obiektów uznanych za pomnik historii.

### **Park kulturowy**

Kolejną formą ochrony jest utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej

i osadniczej. Podstawą jego utworzenia jest uchwała rady gminy, którą podejmuje się po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

**Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego lub decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzja o warunkach zabudowy, decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzja o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego**

Relacje pomiędzy ochroną zabytków a planami zagospodarowania przestrzennego są regulowane przez artykuły 18, 19 i 20 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Przede wszystkim art. 18 wprowadza obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

W wymienionych decyzjach, koncepcjach, strategiach, analizach i planach, winno się w szczególności uwzględnić krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, określić rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków i zapewnić im ochronę przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu oraz ustalić przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami. W przypadku zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia, zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych, ochrona ich musi być bezwarunkowo uwzględniona w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego i pozostałych decyzjach.

## **5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO**

## **5.1 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM I WYKONANYMI NA POZIOMIE KRAJOWYM:**

### **KRAJOWY PROGRAM OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2023-2026**

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026 został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 1 grudnia 2023 roku. Dokument ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem głównym programu jest zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii. Będzie on realizowany poprzez cele strategiczne programu oraz zawarte w nich działania takie jak:

**Cel: Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:**

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

**Cel: Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:**



- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

**Cel: Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:**

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

**Cel: Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:**

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

**Cel: Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:**

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

## KONCEPCJA PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU DO ROKU 2030

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju została przyjęta przez Radę Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Dokument określa zasady polityki państwa w dziedzinie przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych kilkunastu lat.

Polityka przestrzennego zagospodarowania kraju realizuje cele rozwoju kraju

w odniesieniu do całości przestrzeni polskiej. Biorąc pod uwagę nowy paradygmat polityki rozwoju cel strategiczny (ponadczasowy) polityki przestrzennego zagospodarowania kraju można określić następująco: Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.

Tak sformułowany cel – przy doborze odpowiednich celów cząstkowych oraz instrumentów wdrożeniowych – realizowany jest przez wszystkie podmioty publiczne wykonujące zadania rozwojowe w zakresie swoich kompetencji na różnych poziomach zarządzania, w różnych obszarach tematycznych i w odniesieniu do różnych terytoriów.

Drogą do zapewnienia realizacji celu strategicznego polityki przestrzennego zagospodarowania kraju jest koncentracja działań podmiotów publicznych w wybranych obszarach tematycznych i na wyodrębnionych terytoriach. W odniesieniu do diagnozy sytuacji, uwarunkowań oraz trendów rozwojowych sformułowano sześć wzajemnie powiązanych celów polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w horyzoncie roku 2030:

- Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności;
- Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów;
- Cel 3. Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej;
- Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski;
- Cel 5. Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia

naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa;

- Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

Koncepcja wskazuje, iż wzmocnienie ładu przestrzennego na poziomie zarządzania zasobem krajobrazów kulturowych i przyrodniczych będzie jednocześnie służyło wdrożeniu zapisów Konwencji Krajobrazowej Rady Europy. Podstawowymi formami ochrony krajobrazów powinny zostać formy dotychczas stosowane: parki krajobrazowe, pomniki historii, parki kulturowe oraz – dla obiektów rangi międzynarodowej – wpis na listę dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego UNESCO.

Stwierdzono, że promocja dziedzictwa kulturowego wpłynęła na wzrost rozpoznawalności i atrakcyjność polskiej przestrzeni. Dbłość o spuściznę kultury dawnych mieszkańców ziem polskich i wspieranie zachowanych tradycji lokalnych sprzyjają rozwojowi turystyki i wspomagają proces identyfikacji tożsamości kulturowej migrantów. Krajobraz ważny dla historii kultury jest chroniony na równi z krajobrazami charakterystycznymi dla regionów geograficzno- przyrodniczych w zintegrowanej z siecią przyrodniczą rozwiniętej sieci parków kulturowych i pomników historii.

## NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU KULTURY NA LATA 2004 - 2013 ORAZ UZUPEŁNIENIE STRATEGII NA LATA 2004 - 2020

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały zawarte w dokumencie o nazwie Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013 (przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r.) oraz jego uszczegółowieniu „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020” (przyjętym w 2005 r.). Są to rządowe dokumenty tworzące ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowocześnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, w połączeniu z perspektywami kolejnych okresów programowania Unii Europejskiej.

Głównym celem strategii jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury jest Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013”. W programie zapisano następujące priorytety i działania:

➤ **Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe**

Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

- Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków;
- Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne;
- Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

➤ **Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego**

- Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego;
- Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granicę.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, opracowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2005 r., zawiera ważny z punktu widzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

Priorytet 1 tego Programu dotyczy rewaloryzacji zabytków nieruchomych i ruchomych. Celami tego priorytetu są:

- poprawa stanu zachowania zabytków,
- zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także liczby stanowisk archeologicznych),
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne,
- zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

## **5.2 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZKIM**

### **WOJEWÓDZKI PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO NA LATA 2021-2024**

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2021-2024, przyjęty został Uchwałą Nr XXXVII/714/21 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego (Dz. Urzędowy Woj. Wielkopolskiego z 2022r., poz. 58), następnie opublikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego. Program ten jest aktualizacją i kontynuacją Programu opieki nad zabytkami dla województwa wielkopolskiego, opracowanego na lata 2017- 2020.

Program, zawiera szereg informacji, których źródłem jest Raport o stanie zabytków na terenie województwa wielkopolskiego oraz precyzuje założenia ochrony zabytków. Podobnie jak w poprzednich perspektywach podstawowym zadaniem programu jest stymulowanie wszelkich działań na rzecz opieki nad zabytkami. W dokumencie, omówione zostały zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne województwa wielkopolskiego. Szeroko opisane zostały zabytki będące pod administracją wojewódzką. Nie ma wśród nich zabytków z terenu gminy.

Jako cel główny uznano założenie, że Samorząd Województwa Wielkopolskiego stwarza warunki dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami oraz dba o materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych oraz przyszłych pokoleń. W programie, wyznaczono też pięć celów szczegółowych wraz z zadaniami, które będą realizowane przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego w miarę posiadanych środków:

Cel szczegółowy 1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego województwa wielkopolskiego.

Kierunki działania:

1. Podjęcie działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków.
2. Wspieranie ochrony zabytków archeologicznych
3. Popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego
4. Monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Cel szczegółowy 2. Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego

Kierunki działania:

1. Wspieranie programów i projektów edukacyjnych popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz wzmacniających kompetencje kulturowe.
2. Wspieranie inicjatyw związanych z upamiętnianiem Powstania Wielkopolskiego oraz popularyzacji i upowszechniania wiedzy na jego temat.
3. Stwarzanie warunków dla opieki nad dziedzictwem materialnym i niematerialnym w duchu partycypacji społecznej.

Cel szczegółowy 3. Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa

Kierunki działania:

1. Wsparcie zagospodarowywania, adaptacji i wykorzystania zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, turystyczne lub społeczne.
2. Wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych.
3. Wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i form twórczości charakterystycznych dla Wielkopolski.

Cel szczegółowy 4. Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

Kierunki działania:

1. Włączanie zabytków w procesy gospodarcze.
2. Włączanie cyfryzacji do ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 5. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych

Kierunki działania:

1. Udostępnianie obiektów zabytkowych
2. Wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania

## STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO DO 2030 ROKU

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku przyjęta została uchwałą nr XVI/287/20 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 27 stycznia 2020 r., opublikowaną w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego. Jest to aktualizacja Strategii rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 roku. Strategia określa kierunki, cele i uwarunkowania rozwoju województwa. W Strategii wskazuje się

na nowy model rozwoju regionalnego, zwany modelem funkcjonalnym. Ma on przyczynić się do zrównoważonego rozwoju naszego województwa i opowiadać na zidentyfikowane wyzwania, które stoją przed Wielkopolską w najbliższym czasie. Został on tak zaprojektowany aby zapewnić społecznie, gospodarczo i terytorialnie zrównoważony rozwój naszego województwa. Dzięki niemu efektywnie będą rozwijane oraz wykorzystywane miejscowe zasoby i potencjały wszystkich obszarów województwa.

Wg Wizji Strategii Wielkopolska w 2030 roku to region przodujący w kraju, liczący się w Europie i szanujący jej uniwersalne wartości, świadomy swojego dziedzictwa przyrodniczego i cywilizacyjnego, spójny, zrównoważony i dostępny terytorialnie, otwarty na nowe idee i ludzi, silny nowoczesną gospodarką, aspiracjami i wiedzą swoich mieszkańców, zapewniający im bardzo dobre warunki życia, pracy i wypoczynku na całym obszarze województwa.

Cel generalny strategii opiera się na wskazanej Wizji. Dla celu generalnego ustalono cztery cele strategiczne, wraz z jedenastoma celami operacyjnymi. W przeciwieństwie do poprzedniej perspektywy strategii brak tu zapisów bezpośrednio powiązanych z ochroną dziedzictwa kulturowego. Jedynie cel 2.3 podkreśla znaczenie kultury w życiu społecznym Wielkopolan, w tym szlaków turystyki kulturowej, ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego. Wspomniane jest też znaczenie obiektów zabytkowych dla poprawy jakości życia na obszarach wiejskich.

## PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

W dniu 25 marca 2019 r. Uchwałą Nr V/70/19, Sejmik Województwa Wielkopolskiego uchwalił Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania. Uchwałę opublikowano w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego (Dz. Urzędowy Woj. Wielkopolskiego 2019, poz. 4021).

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego jest najważniejszym dokumentem Samorządu Województwa Wielkopolskiego określającym politykę przestrzenną w granicach administracyjnych regionu, w tym dla miejskiego



obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego. Plan określa model rozwoju przestrzennego, cele polityki przestrzennej i kierunki zagospodarowania przestrzennego województwa oraz rozmieszczenie inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym, a także zasady zagospodarowania obszarów funkcjonalnych.

W treści programu podkreślono, że ochrona środowiska i dziedzictwa kulturowego jest szczególnie ważnym elementem polityki przestrzennej województwa. W rozdziale o kulturze i dziedzictwie narodowym, omówiono zagadnienie tożsamości regionalnej, dziedzictwa archeologicznego, zabytków i parków. W celu realizacji założeń szczególną uwagę zwrócono na następujące działania:

- 1) zwiększenie nakładów finansowych na ochronę zasobów kulturowych.
- 2) prowadzenie stałych nadzorów nad rejestrem zabytków i udostępnienie jego wersji elektronicznej.
- 3) prowadzenie badań w obrębie zabytków we wszystkich dziedzinach nauki.
- 4) wykorzystanie zabytków i wiedzy o nich dla celów turystycznych oraz dla promocji regionu.
- 5) podnoszenie wartości usług turystycznych poprzez „wykorzystanie” zabytków dla podniesienia atrakcyjności oferty.

## AUDYT KRAJOBRAZOWY WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego to dokument uchwalony przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego w dniu 27 marca 2023r. (Uchwała Nr LI/1000/23 w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego). Audyt krajobrazowy jest narzędziem polityki przestrzennej w zakresie krajobrazu ukierunkowanym na jego ochronę, gospodarę i planowanie. Należy pamiętać, że obok zasobów przyrodniczych elementem wyróżniającym się i mającym wpływ na charakter krajobrazu, jest dziedzictwo kulturowe, będące obrazem historii rozwoju przestrzennego regionu.

### **5.3 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE POWIATU**

#### **POWIATOWY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU KĘPIŃSKIEGO**

Na rok 2023 powiat kępiński nie posiada aktualnego powiatowego programu opieki nad zabytkami.

### **5.4 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY**

#### **STRATEGIA ROZWOJU GMINY BRALIN NA LATA 2015-2023**

Strategia jest dokumentem ujmującym główne cele i priorytety w średniookresowym horyzoncie czasowym. Strategia to podstawowy dokument planistyczny określający kierunki, cele i priorytety rozwoju społeczno-gospodarczego gminy Bralin. Misją określoną w strategii jest: budowa obszaru dynamicznie rozwijającego się pod względem społecznym i gospodarczym poprzez rozwój infrastruktury oraz zapewnienie najlepszych warunków dla rozwoju turystyki, kultury, przedsiębiorczości oraz sektora społecznego. Realizacja misji i wizji gminy wymaga podjęcia działań w zakresie merytorycznym, organizacyjnym i finansowym. Na podstawie przeprowadzonej analizy potencjału endogenicznego (wewnętrznego), czynników egzogenicznych (zewnętrznych) oraz prac z liderami lokalnymi gminy Bralin wypracowano konstrukcje strategii, która opiera się na trzech celach strategicznych, dla których określono cele szczegółowe wraz z projektami:

- Cel strategiczny 1: Rozwój infrastruktury technicznej na terenie gminy Bralin
- Cel strategiczny 2: Zapewnienie równego dostępu do pozostałej infrastruktury
- Cel strategiczny 3: Wsparcie sektora społecznego i rozwój kapitału ludzkiego

Bezpośrednio i pośrednio z ochroną zabytków powiązane są następujące cele szczegółowe i odpowiadające im projekty:

- Cel szczegółowy 2.2: Rozbudowa infrastruktury kulturalnej i społecznej:
  - Budowa Domu Ludowego w Nosalach;

- Adaptacja kościoła poewangelickiego w Bralinie na ośrodek kulturalno-edukacyjny;
- Cel szczegółowy 3.1: Działania promujące rozwój aktywności lokalnej:
  - Działania promujące miejscowość oraz kultywujące tradycję (uroczystości, itp.);
  - Pielęgnacja i utrwalanie dziedzictwa historycznego, kulturalnego i lokalnych tradycji oraz promowanie wartości z nich wynikających.

W Strategii opisano walory historyczno-kulturowe (Rozdział 2. 3.), tj. historyczne obiekty objęte ochroną prawną i wpisane do rejestru zabytków, zabytki ruchome i stanowiska archeologiczne.

## STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY BRALIN

Na terenie gminy Bralin obowiązuje tekst studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Bralin przyjęty uchwałą Rady Gminy Bralin Nr XVI/130/2001 z dnia 30 kwietnia 2001 r.

Studium jest dokumentem planistycznym, które określa politykę przestrzenną gminy, uwzględnia stan istniejący zagospodarowania przestrzennego, uwarunkowania jego rozwoju oraz określa kierunki zagospodarowania przestrzennego. W „Studium” określono główne cele polityki przestrzennej m .in. (powiązane z ochroną zabytków):

- Ochrona i podniesienie walorów środowiska przyrodniczego gminy poprzez tworzenie różnych form ochrony;
- Ochrona i podniesienie walorów środowiska kulturowego gminy poprzez tworzenie różnych form ochrony oraz prowadzenie polityki przestrzennej uwzględniającej zachowanie dziedzictwa kulturowego.

W „Studium” określono następujące ogólne kierunki ochrony środowiska kulturowego i krajobrazu:

- Zachowanie obiektów o wartościach kulturowych poprzez ich konserwację, rewaloryzację, adaptację do współczesnych potrzeb i wymogów;

- Rozszerzenie zakresu ochrony poprzez ustanowienie obszarów ochrony konserwatorskiej do uwzględnienia w planach zagospodarowania przestrzennego;
- Waloryzacja oraz przekształcanie obiektów dysharmonijnych i obszarów zdegradowanych w oparciu o przepisy miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
- Kontynuacja rozwoju budownictwa w oparciu o walory kulturowe na zasadzie kontynuacji cech przestrzennych - kształtowanie skali i formy nowej zabudowy w nawiązaniu do historycznej, jako jej twórczej interpretacji;
- Zachowanie, w miarę możliwości bez przekształceń, krajobrazu otwartego.

W Studium określono uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, a w tym opisano osadnictwo, obiekty nieruchome wpisane do rejestru zabytków, obiekty ruchome wpisane do rejestru zabytków, wykaz obiektów wpisanych do rejestru zabytków, obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytkowych obiektów architektury i budownictwa, zabytki archeologiczne. Wskazano, że obiekty wpisane do rejestru zabytków podlegają ścisłej ochronie konserwatorskiej, stosownie do wymogów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Natomiast obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków podlegają zarówno przepisom ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jak również przepisom prawa budowlanego. W stosunku do nich winny być również respektowane ogólne wymogi konserwatorskie. Ochroną konserwatorską na objęte są również występujące na terenie gminy Bralin stanowiska archeologiczne.

## MIEJSCOWE PLANY ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

Na terenie gminy Bralin obowiązuje obecnie szereg miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Wykaz planów prezentuje się następująco:

- w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Bralin obejmującej obszary położone we wsiach: Nosale i Chojećcin ważny od 2004-03-05 opublikowany w Dzienniku Woj. Wielkopolskiego Nr 19, poz. 541 z dn.20.02.2004r. Uchwała nr XVI/60/03

- w sprawie: uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Bralin ważny od 2003-10-23 opublikowany w Dzienniku Woj.Wielkopolskiego Nr 160 poz. 3000 z db.09.10.2003r. Uchwała nr XI/46/03
- w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Bralin obejmującej obszary położone we wsiach: Gola, Tabor Wielki, Nowa Wieś Książęca. ważny od 10.09.2002r. opublikowany w Dzienniku Woj.Wielkopolskiego Uchwała nr XXXVII/213/02
- w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru obejmującego teren dz. ew. nr 551 i części dz. nr ew. 552 w Bralinie 1.36 ważny od 2012-07-13 opublikowany w Dzienniku Woj.Wielkopolskiego Poz.3611 z dn.29.06.2012r. Uchwała nr XXIV/121/2012
- w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru obejmującego teren dz. ew. nr 485/3 oraz części dz. ew. nr 484 i 483/10, w obrębie Chojęcín ważny od 2013-09-09 opublikowany w Dzienniku Woj.Wielkopolskiego Poz.5405z dn.26.08.2013r. Uchwała nr XXXVIII/202/2013
- w sprawie: uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru obejmującego teren dz. ew. nr 52/3 i 52/4 położonych we wsi Gola ważny od 2015-07-23 opublikowany w Dzienniku Woj.Wielkopolskiego Poz.4392 z dn.09.07.2015r. Uchwała nr XI/45/2015
- w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu wokół Sanktuarium Maryjnego "Na Pólku" pod Bralinem ważny od 2022-11-29 opublikowany w Dzienniku Woj. Wielkopolskiego Poz. 9402 z dn. 09.12.2022 Uchwała nr LXV/337/2022

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego zostały opracowane dla kilku miejscowości lub dla ich części. Zapisy planów uwzględniają ogólne zasady ochrony konserwatorskiej, wprowadzając na terenach chronionych prawem obowiązek uzgadniania wszelkiej działalności inwestycyjnej oraz wszelkich działań mających wpływ na zachowanie zabytkowej przestrzeni z właściwym konserwatorem zabytków.

## **6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY**

## 6.1 CHARAKTERYSTYKA GMINY BRALIN

Gmina Bralin zlokalizowana jest w południowej części województwa wielkopolskiego, wchodzi w skład powiatu kępińskiego, którego stanowi północno-zachodni fragment granicząc od północy z gminą Kobyla Góra w powiecie ostrzeszowskim, od zachodu z gminą Perzów, od południa z gminą Rychtal i od wschodu z gminami Baranów i Kępno. W granicach administracyjnych gmina obejmuje obszar 8 516 ha, czyli 85,0 km<sup>2</sup> i złożona jest z dwunastu wsi sołeckich tj. Bralin, Chojećin-Parcele, Chojećin, Czermin, Działosze, Gola, Mnichowice, Nosale, Nowa Wieś Książęca, Tabor Mały, Tabor Wielki oraz Weronikopole. Liczba ludności zamieszkująca obszar gminy w 2023 roku to 6344 mieszkańców.

Geograficznie obszar gminy usytuowany jest na terenie Wysoczyzny Wieruszowskiej obejmującej południową i wschodnią część terenu gminy oraz w części północno-zachodniej na południowym stoku Wzgórz Ostrzeszowskich nazywanych także „kocimi górami”. Teren Wysoczyzny Wieruszowskiej wyniesionej na poziom sięgający od 170 do 208 m. n.p.m. charakteryzuje krajobraz moreny falistej o deniwelacjach dochodzących do 10 m. i łagodnych spadkach nieprzekraczających 5% nachylenia. W zasięgu wysoczyzny występują rozległe obniżenia o szerokości 1-1,5 km., o dnach usytuowanych na wysokości 170-172 m. n.p.m. Do tych zagłębień dowiązuje się rozgałęziony system dolinek bocznych rozcinających całą wysoczyznę.

Obszar Wzgórz Ostrzeszowskich stanowi wał moren czołowych o urozmaiconej rzeźbie terenu z deniwelacjami zamykającymi się w przedziale od 15 do 20 metrów i znacznych spadkach sięgających 15-20%, na terenie gminy Bralin zlokalizowany jest jedynie niewielki fragment pd.-wsch. skłonu wzgórz porozcinany licznymi nieckowatymi dolinkami o szerokości 40-60 m. i głębokości 5-6 m.

Na terenie gminy zlokalizowanych jest także kilka niewielkich rzek tj. Niesob, Szumna Woda oraz Czarna i Biała Widawa tworzących wraz z dopływami lokalny system wodny skoncentrowany głównie w pd.-zach. i pn.-wsch. części gminy.

Podsumowując należy podkreślić, iż rzeźba terenu nie uległa istotnym przeobrażeniom związanym z działalnością człowieka i w znacznym stopniu zachowała swój pierwotny charakter, co czyni gminę atrakcyjną pod względem przyrodniczym i turystycznym. Z gospodarczego punktu widzenia takie położenie sprzyja uprawie i hodowli stąd większość obszaru gminy stanowią użytki rolne – ogółem 6526 (ok. 78%), z

czego 5684 ha to grunty orne a 1440 ha łąki i pastwiska – oraz lasy 1455 ha (ok. 17%). Z walorami ukształtowania powierzchni terenu i jej wykorzystania wiąże się rodzaj prowadzonej w gminie działalności polegającej przede wszystkim na gospodarowaniu ziemią. Działalność produkcyjna i usługowa koncentruje się głównie w miejscowościach Bralin, Nowa Wieś Książęca i w ich okolicach.

Pod względem infrastruktury komunikacyjnej gmina Bralin sytuuje się w bardzo korzystnym położeniu z przebiegającą w centralnej części gminy w kierunku wschód-zachód ważną drogą ekspresową nr S8 łączącą Wrocław z Warszawą. Pozostałą sieć komunikacyjną tworzą drogi powiatowe i gminne o łącznej długości ok. 90 km, z czego ponad 70% stanowią drogi utwardzone zapewniające całkowitą obsługę wszystkich wsi. Przez teren gminy przebiega także obecnie nieczynna linia kolejowa Oleśnica – Syców – Kępno z dworcem kolejowym w Bralinie

## **6.2 RYS HISTORYCZNY GMINY BRALIN**

Historia aktywności człowieka w okolicach Bralina sięga schyłku epoki kamienia i związana jest z występującymi na terenie gminy znaleziskami archeologicznymi związanymi z kulturą pucharów lejkowatych stanowiącą jedną z kultur neolitycznych występujących w Europie w okresie pomiędzy 3900 – 1900 p.n.e. Kolejne znaleziska archeologiczne z tego terenu świadczą o osadnictwie pradziejowym związanym z kulturą łużycką (1300 – 400 p.n.e.) i licznych śladach występowania kultury przeworskiej w okresie wpływów rzymskich (300 p.n.e. – 400 n.e.).

Na terenie gminy zlokalizowanych, jak dotąd, zostało kilkadziesiąt punktów osadniczych o dużej wartości naukowo-badawczej. W grupie stanowisk archeologicznych szczególnie interesujące są licznie występujące wspomniane ślady osadnictwa pochodzące ze schyłku starożytności, a także wiele pozostałych datowanych od wczesnego średniowiecza po czasy nowożytne. Nie bez znaczenia na dziedzictwo archeologiczne – wciąż jeszcze przebadane w niewystarczającym stopniu – pozostaje fakt położenia gminy Bralin na ważnych szlakach komunikacyjnych m.in. z południowego-zachodu na północny-wschód łączących Wrocław, Kalisz, Toruń i Gdańsk, z Dolnego Śląska na Mazowsze oraz z Wielkopolski do Małopolski.

Osadnictwo w średniowieczu na terenie gminy rozwijało się – jak na warunki terenów słowiańszczyzny – dosyć wcześnie. Miejscowością o najstarszej metryce jest Mielęcín należący we wczesnym średniowieczu do biskupów wrocławskich. W XIII w. wzmiankowana jest większość pozostałych miejscowości na terenie gminy m.in. Mnichowice (1. poł. XIII w.), Bralin, Czermin, Gola (2. poł. XIII w.). Z XV w. pochodzą najstarsze dokumenty pozwalające datować miejscowości Nosale, Chojęcin i Nowa Wieś Książęca.

Do najmłodszych układów ruralistycznych powstałych na terenie gminy należy zaliczyć Tabor Wielki i Tabor Mały, czyli wsie założone w XIX w. przez osadników Czeskich przybywających na te tereny od 1747 r. za przyzwoleniem Fryderyka II Wielkiego, który zezwolił Czechom na osiedlanie się na nieużytkach w pobliżu miejscowości Bałdowice (ob. gm. Kobyła Góra). Kolonizatorzy osiedli w miejscu nazwanym od taboru (obozu), którym przybyli Tabor (ob. Tabor Stary), lecz stopniowo – głównie pod koniec XVIII w. i w ciągu XIX w. – część z osadników przeniosła się bliżej Bralina zakładając wieś Tabor Mały, ostatecznie w 1876r. Książę sycowski Calixst von Biron, translokował mieszkańców Taboru w nowe miejsce w pobliżu Goli przyczyniając się do powstania miejscowości Tabor Wielki. Obszar po dawnej wsi Tabor (ob. Tabor Stary) został zalesiony ze względu na nieurodzajną glebę.

Na terenie obecnej gminy pierwotnie istniały trzy parafie wchodzące w skład archidiecezji wrocławskiej, najstarsze wzmiankowane w XIII wieku to parafia w Bralinie i parafia w Czerminie (ob. nieistniejąca, po 1627 r. właściciel Czermina przeszedł na kalwinizm, a pierwotnie istniejący kościół katolicki rozebrany został przez ewangelików w końcu XVIII w.). W XV w. utworzono funkcjonującą do dziś parafię w Nowej Wsi Książęcej. Od połowy XVIII w. do 1945 r. funkcjonowała także parafia ewangelicka (odłam husytów; Bracia Czescy) związana z obecnością na tych terenach osadników Czeskich. W 1925 r. parafie bralińska wraz z filiami i w Nowej Wsi Książęcej włączono do archidiecezji poznańskiej, od 1992 r. parafie te weszły w skład nowopowstałej diecezji kaliskiej.

Okolice Bralina od czasów średniowiecznych funkcjonowały na granicy Śląska i Wielkopolski, lecz do 1920 r. nieprzerwanie były częścią Śląska (poza obszarem obecnych miejscowości Mielęcín i Weronikopole, które włączono w obręb gminy Bralin w 1920 r.).

Początkowo w XIII wieku przynależały do Księstwa Wrocławskiego a od 1293 roku do Księstwa Głogowskiego, po kilkunastu latach na ponad 150 lat ziemia bralińska



stała się częścią Księstwa Oleśnickiego (lata 1320 – 1489). Po 1489 r. król Czech i Węgier Władysław II Jagiellończyk wydzielił z Księstwa Oleśnickiego tzw. Wolne Państwo Stanowe tworząc tym samym Księstwo Sycowskie w obrębie, którego znalazł się obszar Bralina i okolic. Księstwo to przetrwało w niezmienionym kształcie do 1920 r., kiedy to w wyniku ustaleń traktatu wersalskiego część Księstwa Sycowskiego m.in. wchodząca w skład obecnej gminy została wydzielona i przyłączona do powiatu kępińskiego, tym samym dostając się w obręb granic II Rzeczypospolitej Polskiej i stając się częścią Wielkopolski w obszarze której funkcjonuje po dziś dzień, współtworząc wraz z okolicami Mielęcina i Weronikopola Gminę Bralin.

*Dane dotyczące charakterystyki i historii gminy oraz zabytków gminnych opracowano na podstawie kwerendy archiwalnej w WUOZ, dokumentów strategicznych gminy, poprzednich perspektyw GPOnZ oraz zasobów własnych*

### **6.3 ZABYTKI NIERUCHOME Z TERENU GMINY**

Na terenie gminy znajduje się szereg cennych obiektów zabytkowych, które zostały objęte ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego, wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także które znajdują się w gminnej ewidencji zabytków. GEZ w formie kart adresowych zgodnych ze wzorem MKiDN została przyjęta Zarządzenie nr 67/2019 Wójta Gminy Bralin z dnia 29 października 2019 r. w sprawie: przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Bralin. Włączanie i wyłączanie obiektów z GEZ będzie prowadzone w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, zgodnie z przepisami Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10.09.2019 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego rejestru zabytków skradzionych lub wywiezionych za granice niezgodnie z prawem (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

#### **OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH Z TERENU GMINY BRALIN**

##### **Bralin**

- kościół par. pw. św. Anny, 1627, 1840, nr rej.: kl.III-885/21/61 z 27.12.1961

- kościół odpustowy pw. Narodzenia NMP „Na Pólku”, drewn., 1711, nr rej.:606/ A z 31.12.1990

- kościół ewangelicki, d. rzym.kat. fil., ob. obiekt gminny z salą koncertowo-wystawienniczą, ul. 3 Maja, 1875, nr rej.:287/Wlkp/ A z 14.03.2006

- pastorówka, ob. dom, ul. 3 Maja 9, 2 poł. XIX, nr rej.: j.w.

- dom starców, d. dom parafialny, ob. GOPS ul. Wrocławska 55, poł. XIX, nr rej.: 650/ A z 25.06.1969

### **Mnichowice**

- kościół fil. pw. św. Katarzyny, 1802, nr rej.: 679/ A z 14.07.1969

### **Nosale**

- dwór, 1803, nr rej.: 37/ A z 17.12.1964

### **Nowa Wieś Książęca**

- kościół par. pw. Świętej Trójcy, mur.-drewn., 1804, nr rej.: 680/ A z 14.07.1969

Zestawienie obiektów zabytkowych z terenu gminy, wpisanych do gminnej ewidencji zabytków znajduje się w końcowej części niniejszego opracowania. Należy dodać, iż aktualizacja gminnej ewidencji zabytków w przypadku włączenia nowych obiektów lub wyłączenia musi być prowadzona w porozumieniu z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Jest to o tyle istotne, iż część zabytków nieruchomości znajdujących się na terenie Gminy Bralin dalece odbiega od ich pierwotnego stanu zachowania. Ich zmiany spowodowane zostały wpływem czasu, warunkami atmosferycznymi bądź też działalnością człowieka. W większości budynkach zaobserwować można znaczące zmiany wynikające ze zmian pierwotnych układów okiennych i drzwiowych, pokrycia dachowego, elewacji budynków. Stanowić to może podstawę do wyłączenia z GEZ.

Ogólnie analizując zasób zabytkowy gminy Bralin na szczególną uwagę zasługuje wiele cennych i historycznie ukształtowanych historycznych układów ruralistycznych następujących miejscowości: Mielęcín (XII w.), Mnichowice (XIII w.),

Czermin (XIII w.), Nowa Wieś Książęca (XV w.), Chojećin (XV w.) oraz Tabor Wielki i Tabor Mały jako założenia związane z osadnictwem czeskich husytów, a także jedyny historyczny układ urbanistyczny miejscowości Bralin (XII – XIII w.), która od XVI do XIX wieku posiadała prawa miejskie.

Ponadto do najważniejszych elementów świadczących o historycznym dziedzictwie należą:

#### Obiekty architektury sakralnej:

- kościół odpustowy „Na Pólku” pw. Narodzenia NMP pomiędzy Bralinem i Mnichowicami (ok. 1711 r.) [w rejestrze zabytków],
- kościół parafialny pw. św. Anny w Bralinie (1627 r. i 1840 r.) [w rejestrze zabytków],
- kościół filialny pw. św. Katarzyny w Mnichowicach (1802 r.) [w rejestrze zabytków],
- kościół parafialny pw. św. Trójcy w Nowej Wsi Książęcej (1804 r.) [w rejestrze zabytków],
- kościół poewangelicki w Bralinie (ob. obiekt gminny z salą koncertowo-wystawienniczą (1867 r.) [w rejestrze zabytków],
- kościół poewangelicki, ob. rzymskokatolicki filialny pw. Matki Boskiej Częstochowskiej w Taborze Wielkim (1884 – 1885 r.),
- kaplica „Na łąkach” pw. św. Jadwigi Śląskiej (1890 – 1891 r.),

#### Obiekty architektury rezydencjonalnej:

- dwór w Nosalach [w rejestrze zabytków]
- dwór w Nowej Wsi Książęcej
- dwór w Chojećinie
- dwór w Bralinie

### Obiekty architektury użyteczności publicznej:

- budynek szkoły w Czerminie
- budynek szkoły w Mielęcinie
- budynek szkoły w Nowej Wsi Książęcej
- budynek szkoły w Chojećcinie
- budynek szkoły w Goli
- budynek szkoły w Taborze Małym
- budynek szkoły w Taborze Wielkim
- budynek dawnej karczmy w Mnichowicach
- budynek dawnej karczmy w Taborze Wielkim
- budynek dawnego zajazdu w Bralinie
- budynek poczty w Bralinie

### Zabytki techniki:

- młyn w Nowej Wsi Książęcej
- dworzec kolejowy w Bralinie

### Historyczne parki krajobrazowe:

- park dworski w Mielęcinie
- park dworski w Chojećcinie
- park dworski w Nosalach
- park dworski w Nowej Wsi Książęcej
- park dworski w Goli

### Historyczne cmentarze wszystkich wyznań:

- cmentarz parafialny w Bralinie (ul. Wrocławska)
- cmentarz ewangelicki w Bralinie (ul. Lipowa)
- cmentarz baptystów z kolonii czeskiej w Czerminie
- cmentarz przykościelny w Mnichowicach
- cmentarz parafialny przykościelny w Nowej Wsi Książęcej
- cmentarz husycki w Taborze Wielkim

### Stanowiska archeologiczne

- ujęte w gminnej ewidencji zabytków, ze szczególnym uwzględnieniem stanowiska o własnej formie krajobrazowej w postaci reliktu dworu obronnego, tzw. grodziska stożkowatego

Do najważniejszych obiektów zabytkowych z punktu widzenia wartości historycznych należy zaliczyć:

**Kościół parafialny pw. św. Anny w Bralinie** – najstarsza zachowana świątynia z w powiecie kępińskim z murowanym prezbiterium w tradycji gotyckiej, przykrytym sklepieniem krzyżowo-żebrowym. Najstarszy kościół zbudowany został na przełomie XII i XIII stulecia. Był on drewniany i nosił wezwanie Narodzenia Najświętszej Maryi Panny. W drugiej połowie XVI w. wybudowano murowany kościół, który przejęli innowiercy. W ich rękach pozostawał do początku XVIII wieku. Uległ zniszczeniu w 1627 roku i został odnowiony.

Świątynia nosi wezwanie św. Anny i stanowi budowlę murowaną, jednonawową, nawiązującą do tradycji budownictwa gotyckiego, z zamkniętym wielobocznie trójprzęstowym prezbiterium (z zakrystią od północy) i czworoboczną wieżą nakrytą barokowym hełmem z latarnią zakończoną kulą i krzyżem. Do nawy, nakrytej dwuspadowym dachem, dostawiona jest kruchta. Początkowo kościół był mniejszy, a swoją obecną postać uzyskał w 1840 r., kiedy przedłużono jego nawę i dobudowano wieżę. Nawa posiada płaskie sklepienie pokryte polichromią (z 1959 r.), a w prezbiterium znajduje się sklepienie krzyżowo-żebrowe. Ściany nawy obiega empora

chórowa, wsparta na drewnianych słupach, na której – w tylnej części kościoła – ulokowany jest prospekt organowy. W ołtarzu głównym (z 1790 r.) umieszczony jest obraz przedstawiający św. Annę – patronkę świątyni i parafii, z którego boków ustawione są – między kolumnami dźwigającymi belkowanie – rzeźby: św. Piotra i św. Pawła. Kolejna rzeźba – Matki Bożej z Dzieciątkiem, znajduje się w zwieńczeniu tego ołtarza. Na ścianie prezbiterium zawieszony jest obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem (w srebrnej sukience).

W skład wyposażenia wnętrza wchodzi także dwa barokowe ołtarze boczne (dedykowane Trójcy Świętej i św. Antoniemu Padewskiemu), przyścienna ambona i chrzcielnica (z końca XVIII w.), gotycko-renesansowy tryptyk (przeniesiony w 1976 r. z kościoła „Na Pólku”, zrekonstruowany w 2006 r. po kradzieży części płaskorzeźb, z których dwie odzyskano w 2016 r., obecnie znajduje się w Kurii Biskupiej w Kaliszu), Stacje Drogi Krzyżowej oraz inne obrazy i rzeźby.

Obiekt wpisany do rejestru zabytków decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (L.dz. Kl.III-885/21/61) z dnia 27 grudnia 1961 r., pod numerem 72/A [księga rejestrowa dawnego województwa kaliskiego]

### **Kościół odpustowy pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny „Na Pólku” w Bralinie**

– kościół zbudowany na niewielkim wzniesieniu znajdującym się w odległości 2 km na południowy wschód od Bralina, na terenie, gdzie – jak mówią legendy – miały miejsce nadzwyczajne wydarzenia, których skutkiem było powstanie tam najpierw krzyża, a później kościółka z figurą Matki Bożej, do którego przybywali licznie pielgrzymi. Kiedy to się stało, niestety, nie wiadomo. Wiemy jedynie, że w okresie reformacji Jan i Bernard von Maltzan, ówczesni właściciele Sycowa i Bralina, kościółek przekazali – w 1560 r. – luteranom, którym odebrał go w 1592 r. nowy ich właściciel – Abraham von Dohna. Z dawnych dokumentów wynika również to, że znajdował się w nim obraz Matki Bożej uznawany przez okolicznych mieszkańców za słynący łaskami, o czym świadczy m.in. dokument z 1648 r., w którym napisano, że: na Pólku Bralińskim ludzie wielkiej pomocy doznawali w dolegliwościach i chorobach przez przyczynę Najświętszej Panny Maryi.

Dzisiejsza świątynia zbudowana została w 1711 r. staraniem Stanisława Drabika, kupca z Rychtala, z pomocą Stojeńskich, właścicieli majątku w Grębaninie. Nosi ona wezwanie Narodzenia Najświętszej Maryi Panny i jest budowlą, której ściany postawiono w konstrukcji zrębowej i oszalowano. Wzniesiono ją na planie krzyża

greckiego z nieznacznie zwężającymi się ramionami i zaopatrzone – od strony wschodniej – w podcienia, zwane sobotami, w narożnikach których umieszczone są dwie niewielkie, czworoboczne kaplice o konstrukcji zrębowej. W pierwszej z nich znajduje się barokowo-ludowy ołtarzyk z obrazem Matki Bożej Szkaplerznej, a w drugiej – ołtarzyk ku czci św. Antoniego. Dach pokryty jest gontem i wznosi się na nim wieżyczka na sygnaturkę, z cebulastym hetmem z blachy miedzianej. Wnętrze kościoła – zarówno sklepienie jak i ściany nawy – zdobi polichromia pochodząca z XIX w. i przedstawiająca Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny oraz sceny wzorowane na miedziorytach mszału weneckiego z 1638 roku.

W tylnej części świątyni znajduje się chór muzyczny z prospektem organowym, a na skrzyżowaniu naw ustawiony jest dwustronny ołtarz główny otoczony balustradą z czterema aniołkami, w którym umieszczony jest barokowy obraz Maryi Niepokalanie Poczętej z Dzieciątkiem (z XVII w., w srebrnej, trybowanej sukience wykonanej w XVIII w. w stylu późnobarokowym), a po jego drugiej stronie współczesna kopia obrazu św. Jadwigi Śląskiej (oryginał został skradziony w 1974 r.). W skład wyposażenia kościoła wchodzi także późnorenesansowy ołtarz boczny (z około 1630 r.) z obrazem Ukrzyżowanego Chrystusa i rzeźbami z XVIII w. (Św. Stanisława i św. Hieronima), który przypuszczalnie pochodzi z dawnej świątyni Na Półku oraz późnobarokowe, malowane Stacje Drogi Krzyżowej (wykonane w 1790 r.), klasycystyczna ambona koszowa i pochodzące z tego samego okresu trzy konfesjonały.

W latach II wojny światowej okupanci hitlerowscy planowali zniszczenie świątyni, ale dzięki zaangażowaniu ówczesnego zarządcy parafii Bralin i Kępno – ks. Antoniego Menzla, kościół szczęśliwie ocalał. W późniejszym czasie okazało się, że z powodu „starości” znacznemu uszkodzeniu uległa dolna jego część, bowiem został on wzniesiony bez fundamentów. Niezbędne prace konserwatorskie (z podniesieniem całej świątyni do góry w celu założenia fundamentów) przeprowadzono w latach 1978-1987 staraniem bralińskiego proboszcza ks. Jana Ćwiejkowskiego, za co parafia otrzymała 25 lutego 1993 r. prestiżowy medal przyznany jej przez międzynarodową organizację „Europa Nostra”. W dniu 11 września 2011 r. bp Stanisław Napierała ustanowił kościół „Na Półku” Sanktuarium Maryjnym Ziemi Bralińsko- Kępińskiej, a 7 września 2013 r. – dzięki działaniom podjętym przez ks. Dariusza Smolnika – obraz Półkowskiej Madonny udekorowany został papieskimi koronami.

Obiekt wpisany do rejestru zabytków decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (L.dz. Kl-III-5340(109)90) z dnia 31 grudnia 1990 r., pod numerem 606/A [księga rejestrowa dawnego województwa kaliskiego]

**Kościół filialny pw. św. Katarzyny w Mnichowicach** – kościół zbudowany został w 1802 r. i później był kilkakrotnie remontowany (1858, 1887, 1956, 2012). Jest budowlą jednonawową z nieco węższym i niższym od niej prezbiterium, zamkniętym półkolistą apsydą, do którego przylega zakrystia (od wschodu) oraz z czworoboczną, trójkondygnacyjną wieżą (od północy), z piramidalnym dachem zwieńczonym ażurową latarnią zakończoną iglicą. Okna zamknięte są półkoliście, a w prezbiterium wyposażono je w witraże. Dach nawy posiada formę dwuspadową i nakryty jest dachówką ceramiczną. Sklepienie pokrywa polichromia, a w tylnej części kościoła ulokowana jest empora muzyczna z prospektem organowym wsparta na słupach. W ołtarzu głównym – z kolumnami dźwigającymi belkowanie i stojącymi z obu ich stron rzeźbami: św. Piotra i św. Pawła – umieszczony jest obraz przedstawiający św. Katarzynę Aleksandryjską – patronkę kościoła. W skład wyposażenia świątyni – posiadającego w zasadzie jednolity, klasycystyczny charakter – wchodzi także ołtarze boczne, przyścienna ambona, chrzcielnica oraz Stacje Drogi Krzyżowej.

Obiekt wpisany do rejestru zabytków decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (L.dz. Kl.III-880/215/69) z dnia 14 lipca 1969 r., pod numerem 679/A [księga rejestrowa dawnego województwa poznańskiego], w księdze rejestrowej dawnego województwa kaliskiego obiekt figuruje pod numerem 267/A.

**Kościół parafialny pw. św. Trójcy w Nowej Wsi Książęcej** – W 1803 r. wieś uległa całkowitemu zniszczeniu spowodowanemu przez pożar, podczas którego spłonął także kościół. Odbudowano go w 1804 r. i w uzyskanej wówczas postaci zachował się do dnia dzisiejszego. Świątynia jest budowlą murowaną, jednonawową, z prezbiterium zamkniętym trójbocznie, opiętą od zewnątrz szkarpami. Do nawy przylega kruchta wejściowa oraz drewniana wieża, zbudowana w konstrukcji słupowej i oszalowana, zwieńczona w 1945 r. namiotowym dachem pokrytym gontem. Okna w nawie i prezbiterium zamknięte są półkoliście i zaopatrzone w witraże, a dach posiada formę dwuspadową i pokryty jest dachówką. Wznosi się na nim wieżyczka na sygnaturkę, z ażurową latarnią zwieńczoną cebulastym hełmem z kulą i krzyżem. Wewnątrz znajduje się płaski strop pokryty polichromią wykonaną w 1955 r. przez Ignacego Napiecka, a w



tylnej części nawy ulokowana jest drewniana empora muzyczna z prospektem organowym, wsparta na dwóch słupach i zaopatrzona w dekorowaną balustradę.

Wyposażenie wnętrza pochodzi z początku XIX wieku. W barokowo-klasycystycznym ołtarzu głównym, między rzeźbami świętych i kolumnami dźwigającymi belkowanie, umieszczony jest obraz przedstawiający Trójcę Świętą w otoczeniu aniołów. W prezbiterium znajdują się także rzeźby ukazujące Najświętsze Serce Pana Jezusa i Niepokalane Serce Najświętszej Maryi Panny, a w skład wyposażenia kościoła wchodzi również ołtarz boczny (z obrazem Matki Bożej) i Stacje Drogi Krzyżowej. Na miejscowym cmentarzu spoczywa ks. Michał Przywara, założyciel i członek reaktywowanego Towarzystwa Studentów Górnoślązaków na Uniwersytecie Wrocławskim w 1892 roku, znakomity historyk, językoznawca, etnograf, autor książek: "Przywiarki, czyli przesady i zabobony ludu polskiego na Górnym Śląsku"; "Narzecza śląskie" i 50 bajek. W 1897 roku został administratorem, a następnie proboszczem parafii w Nowej Wsi Książęcej. Od 2006 r. Ks. Michał Przywara jest jednym z patronów miejscowej szkoły.

Obok kościoła zlokalizowany jest cmentarz przykościelny z pomnikiem poległych w I wojnie światowej. Niedaleko Kościoła znajduje się plebania z 1872 roku.

Obiekt wpisany do rejestru zabytków decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (L.dz. Kl.III-880/216/69) z dnia 14 lipca 1969 r., pod numerem 680/A [księga rejestrowa dawnego województwa poznańskiego], w księdze rejestrowej dawnego województwa kaliskiego obiekt figuruje pod numerem 268/A.

**Dwór w Nosalach** – obecny dworek zbudowany został w 1803 r. Ta klasycystyczna, zwrócona frontem na południe budowla jest murowana, otynkowana, parterowa z facjatkami. Gmach posiada układ dziewięcioosiowy z drewnianymi werandami na osi północ południe. Samo wnętrze charakteryzuje układ symetryczny z sienią i salonem pośrodku. Szczyty facjat mają wystrój falisty z wazonami na narożnikach. Dach dworku pokryty jest dachówką i ma kształt mansardowy z naczółkami. Własność prywatna.

Obiekt wpisany do rejestru zabytków decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (L.dz. Kl.III-885/55/64) z 17 grudnia 1964 r., pod numerem 37/A [księga rejestrowa dawnego województwa poznańskiego], w księdze rejestrowej dawnego województwa kaliskiego obiekt figuruje pod numerem 98/A.

**Dawny dom starców, ob. dom parafialny przy ul. Wrocławskiej 55 w Bralinie** – wzniesiony ok. połowy XIX wieku, jeden z najstarszych murowanych budynków w Bralinie, przykład małomiasteczkowej architektury klasycystycznej z charakterystyczną półkolistą facjatą na osi fasady. Obecnie siedziba Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej, jednostki administracyjnej Gminy Bralin.

Obiekt wpisany do rejestru zabytków decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (L.dz. Kl.III-880/210/69) z 25 czerwca 1969 r., pod numerem 650/A [księga rejestrowa dawnego województwa poznańskiego], w księdze rejestrowej dawnego województwa kaliskiego obiekt figuruje pod numerem 261/A.

**Poewangelicki zespół sakralny w Bralinie** - w skład którego wchodzi: kościół ewangelicki z terenem przykościelnym oraz dawna pastorówka przy ul. 3 Maja 9 – Kościół ewangelicki pw. św. Jana Ewangelisty został wybudowany w latach 1866-1867 na miejscu dawnej szkoły ewangelickiej, która z kolei stanęła na miejscu ratusza spalonego podczas pożaru miasta w 1807 roku. Budowla nawiązująca ukształtowaniem przestrzennym do średniowiecznej architektury sakralnej, wzniesiona z cegły palonej z użyciem zaprawy wapiennej i cementowo-wapiennej, jednoprzestrzenna, na rzucie prostokąta o wymiarach zewnętrznych około 17,5x11 m<sup>2</sup>. Od wschodu do kościoła przylega pięcioboczna absyda, od zachodu masywna wieża wysokości ok. 25 m, z boku, od południowej strony – parterowa zakrystia o wymiarach zewnętrznych ok. 3,50 x 2,80 m. Do wnętrza prowadzi główne wejście przez kruchtę oraz boczne południowe wejście od strony pastorówki, przez zakrystię. W zachowanych drewnianych drzwiach głównych widać elementy bogatej dekoracji snycerskiej. Wewnątrz zachowała się pierwotna posadzka ceramiczna. Dominującym elementem świątyni są drewniane empory, czyli balkony wzdłuż trzech ścian.

Poświęcenie i nadanie imienia św. Jana Ewangelisty odbyło się 30 grudnia 1867r., a od 1 stycznia 1875r. Bralin stał się samodzielną parafią. Z uwagi na fakt, że społeczność ewangelicka w Bralinie mówiła wyłącznie po polsku i nie uległa germanizacji, do pierwszych lat XX wieku odbywały się tu oddzielne nabożeństwa w języku polskim i niemieckim. W 1873 roku wybudowano również nową szkołę protestancką. W 1886 założono odrębny protestancki cmentarz, bowiem do tego czasu chowano protestantów w północnej części cmentarza katolickiego. Nabożeństwa i msze św. odbywały się w kościele jeszcze do 1975 roku. Po tym czasie świątynia stała bezużytecznie i ulegała stopniowej degradacji.

Dopiero 15 marca 1990 r. kościół został przekazany miejscowej parafii rzymskokatolickiej. Staraniem ówczesnego proboszcza, ks. prałata Jana Ćwiejkowskiego kościół został zabezpieczony przed dalszym niszczeniem i dewastacją poprzez naprawę dachu i zabezpieczenie okien i drzwi. Dokonano również z pomocą parafian remontu ogrodzenia wokół kościoła. Do 2009 r. budynek stał nieużytkowany, przeprowadzano jednak na bieżąco konieczne prace konserwacyjne i zabezpieczające, głównie w obrębie zadaszenia wieży i nawy kościoła. W latach 2009 - 2014 budynek byłego kościoła ewangelickiego przekazano nieodpłatnie w użytkowanie Stowarzyszeniu Przyjaciół Ziemi Bralińskiej. Obiekt wykorzystywany był wówczas na szeroko rozumianą działalność kulturalną, edukacyjną i promocyjną. Dzięki organizowanym wystawom i spotkaniom część mieszkańców po raz pierwszy mogła oglądać wnętrze dawnego kościoła ewangelickiego.

Obiekty wpisane do rejestru zabytków decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (L.dz. WD-4151/81/10R/2006) z dnia 14 marca 2006 r., pod numerem 287/Wlkp/A [księga rejestrowa województwa wielkopolskiego]

Gmina Bralin jest właścicielem lub współwłaścicielem kilkunastu obiektów zabytkowych wpisanych do gminnej ewidencji zabytków lub rejestru zabytków. Ich stan jest dobry lub bardzo dobry, w przypadku konieczności remontów są one na bieżąco przeprowadzane. Obecnie brak planów inwestycyjnych.

Lp.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Forma własności
1.	Bralin	3 Maja 9a	KOŚCIÓŁ EWANGELICKI ob. obiekt gminny z salą koncertowo-wystawienniczą (znajduje się również w rejestrze zabytków)	własność
2.	Bralin	3 Maja 9a	OGRODZENIE (znajduje się również w rejestrze zabytków)	własność
3.	Bralin	3 Maja 9	PASTORÓWKA, OB. Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej (znajduje się również w rejestrze zabytków)	własność

4.	Bralin	Namysłowska 7	POZOSTAŁOŚCI PARKU KRAJOBRAZOWEGO	własność
5.	Bralin	Rynek 3	DOM, OB. URZĄD GMINY	własność
6.	Bralin	Wrocławska 49	DOM	własność
7.	Czermin	Czermin 23	SZKOŁA, OB. DOM	współwłasność
8.	Mielęcín		OGRODZENIE PODWÓRZA FOLWARCZNEGO Z BRAMĄ WJAZDOWĄ	własność
9.	Mielęcín		PARK	własność
10.	Mielęcín	Mielęcín 5	SZKOŁA	własność
11.	Mielęcín		LODOWNIA	własność
12.	Mielęcín	Mielęcín 5	BUDYNEK GOSPODARCZY SZKOŁY	własność
13.	Mnichowice	Mnichowice 56	SZKOŁA, OB.DOM	własność
14.	Tabor Wielki	Tabor Wielki 26	SZKOŁA, OB.DOM	własność
15.	Tabor Wielki	Tabor Wielki 4A	KARCZMA, OB. DOM LUDOWY	własność

#### Zagrożenia dla zabytków nieruchomych z terenu gminy

Do istotnych zagrożeń obiektów zabytkowych na terenie gminy należy zaliczyć tzw. zagrożenia techniczne. Pierwotny układ komunikacyjny, na który nałożone są wszelkie współczesne rozwiązania drogowe, kumuluje się niekorzystnie w odniesieniu do wszelkich budowli, szczególnie zaś tych, które są obiektami zabytkowymi. Emisje gazów, zanieczyszczeń atmosferycznych, to następna z przyczyn degradujących elewacje pokryte tynkami tradycyjnymi.

Tradycyjna kultura ludowa, której materialnym wyznacznikiem jest budownictwo wiejskie, podlega dynamicznym zmianom tak w funkcji obiektów, jak i w formie. Lokalne społeczności wioskowe, dla których tradycyjne wzory postępowania

były wyznacznikiem wartości kształtujących tę społeczność, odchodzą w przeszłość. Nowatorskie trendy gospodarowania niszczą lub wręcz eliminują pozostałości dawnej architektury budowlanej. Na terenie gminy Bralin spotyka się coraz mniej przykładów tradycyjnego budownictwa wiejskiego. Można by powiedzieć, że stan techniczny budynków jest determinowany stanem świadomości o ich historycznej funkcji oraz uświadamianej potrzebie adaptacji we współczesnym społeczeństwie.

Do obszarów zagrożonych zaliczyć należy również dawne zespoły folwarczne. Brak nowych funkcji dla obiektów architektonicznych związanych z dawną zabudową folwarczną i niewielka możliwość wykorzystania starych budynków do nowoczesnej produkcji powoduje opuszczenie, a w konsekwencji niszczenie obiektów.

Do istotnych zagrożeń należą indywidualne postawy oraz przypisane im wartości, które są wyznacznikiem działań, skutkujących decyzjami nie zawsze pomyślnymi dla substancji zabytkowej. Ważnym na dzień dzisiejszy problemem są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczane. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet programów rewaloryzacyjnych. Swoisty determinizm ekonomiczny niezbędny w prawidłowo postrzeganej polityce ochrony dóbr zabytkowych, to warunek szczególny, którego dopełnienie pozwoli mieć nadzieję, że w czasie rozsądnym do przewidzenia, uda się zrealizować wszystkie zadania związane z rewaloryzacją.

## **6.4 ZABYTKI RUCHOME**

Na mocy art. 3 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Zabytek ruchomy jest wpisywany do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku

o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego (art. 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wszelkie prace przy obiektach ruchomych wpisanych do rejestru zabytków wymagają pozwolenia konserwatora zabytków. Na terenie gminy Bralin do rejestru zabytków wpisane są następujące zespoły zabytków ruchomych:

**Zespół wyposażenia kościoła odpustowego pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny „Na Półku” w Bralinie** – 28 obiektów tworzących zróżnicowany zespół obiektów sztuki snycerskiej, rzeźbiarskiej, malarskiej i użytkowej reprezentujący stylistykę począwszy od gotyckiej, poprzez renesansową, barokową i klasycystyczną w przedziale czasowym od XV do XIX wieku.

Zespół wpisany do rejestru zabytków decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (L.dz.Ks.Z.II-1/2/50) z dnia 3 czerwca 1950 r. [ołtarz NMP] oraz decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (L.dz. Kl.III-860/37/72) z dnia 18 maja 1972 r. pod numerem 207/B [księga rejestrowa dawnego województwa poznańskiego], w księdze rejestrowej dawnego województwa kaliskiego obiekty figurują pod numerem 26/B [pozostałe obiekty]

**Zespół wyposażenia kościoła parafialnego pw. św. Anny w Bralinie** – 27 obiektów tworzących dość ujednolicony stylistycznie zespół wyposażenia kościoła wzniesionego w 1627 r. obejmujący głównie barokowe obiekty sztuki snycerskiej, rzeźbiarskiej, malarskiej i użytkowej z XVII i XVIII w.

Zespół wpisany do rejestru zabytków decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (L.dz. Kl.III-860/36/72) z dnia 18 maja 1972 r., pod numerem 206/B [księga rejestrowa dawnego województwa poznańskiego], w księdze rejestrowej dawnego województwa kaliskiego obiekty figurują pod numerem 25/B

**Zespół wyposażenia kościoła parafialnego pw. św. Trójcy w Nowej Wsi Książęcej** – 10 obiektów tworzących spójny stylistycznie, klasycystyczny zespół wyposażenia kościoła zbudowanego na początku XIX wieku. Zabytki te stanowią integralną część wyposażenia kościoła, reprezentując głównie dzieła snycerki i rzeźby z czasu budowy kościoła oraz barokowych dzieł sztuki użytkowej.

Zespół wpisany do rejestru zabytków decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (L.dz. Kl.III-860/48/72) z dnia 24 maja 1972 r., pod numerem 218/B [księga rejestrowa dawnego województwa poznańskiego], w księdze rejestrowej dawnego województwa kaliskiego obiekty figurują pod numerem 37/B

**Zespół wyposażenia kościoła filialnego pw. św. Katarzyny w Mnichowicach – 22** obiektów stanowiących integralną część wyposażenia kościoła. Zabytki ruchome reprezentują głównie barokowe i klasycystyczne dzieła snycerki, rzeźby, malarstwa i sztuki użytkowej z XVIII i XIX wieku.

Zespół wpisany do rejestru zabytków decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (L.dz. Kl.III-860/49/72) z dnia 24 maja 1972 r., pod numerem 219/B [księga rejestrowa dawnego województwa poznańskiego], w księdze rejestrowej dawnego województwa kaliskiego obiekty figurują pod numerem 38/B

Teren gminy Bralin obfituje również w zabytki ruchome niewpisane do rejestru zabytków, ale stanowiące cenne świadectwo lokalnej kultury i tradycji, ważne dla lokalnej społeczności. Spośród obiektów małej architektury dominuje funkcja sakralna w postaci kapliczek i krzyży przydrożnych obecnych w wielu miejscowościach gminnych i będących świadectwem historycznej religijności tych ziem. W większości nie są one wpisane do ewidencji zabytków i należy rozważyć przeprowadzenie inwentaryzacji obiektów małej architektury.

## **6.5 ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE**

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic gminy. Środowisko kulturowe gminy zawiera stanowiska archeologiczne datowane od epoki pradziejowej do epoki nowożytnej. Stanowiska ewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski i obejmują arkusze 75-36, 76-36, 76-37, 77-36, 77-37. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze. Stanowiska datowane są od epoki pradziejowej przez okres wpływów rzymskich, średniowiecze, a kończąc na okresie nowożytnym.

Podstawową i wiodącą metodą ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest ogólnopolski program badawczo - konserwatorski Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Systematyzuje dotychczasowy zasób wiedzy o rozpoznaniu archeologicznym terenu, poprzez obserwację archeologiczną terenu oraz uwzględnianie informacji zawartych w archiwach, zbiorach muzealnych, instytucjach i publikacjach. Należy jednak pamiętać, że zbiór dokumentacji AZP, reprezentujący ewidencję zasobów archeologicznych, jest otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania terenu. Do zbioru włączane są informacje o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań, a także wszystkie bieżące informacje weryfikujące lub uzupełniające dotychczasowe dane. W ten sposób dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

Obszar gminy jest nasycony zabytkami archeologicznymi. Ich wartość naukowo-badawcza i konserwatorska jest zróżnicowana. Do cennych należą te, które potencjalnie mogą przybliżyć badaczom obraz osadnictwa omawianego regionu w pradziejach i średniowieczu. Te pierwsze reprezentowane są głównie przez stanowiska osadowe - otwarte, zaś drugie to liczne ślady świadczące o lokalizacji pól uprawnych w wiekach średnich i nowożytności. W większości jednak wyżej wymienione pozostałości po działalności ludzi zamieszkujących ówczesnie teren dzisiejszej gminy Bralin nie stanowią jak dotąd potencjalnych miejsc szczegółowej eksploracji archeologicznej. Przeprowadzone na terenie gminy wstępne rozpoznanie powierzchniowe ujawniło liczne ślady wcześniejszego, pradziejowego osadnictwa związanego z kulturami łużycką (epoka brązu i wczesna epoka żelaza) i przeworską (okres rzymski), natomiast z epok starszych np. epoki kamienia (neolitu) sporadycznie zarejestrowano występowanie stanowisk archeologicznych związanych z kulturą pucharów lejkowatych. Wyróżnić należy także obszary związane z trwałym osadnictwem średniowiecznym obejmujące w szczególności miejscowości Mnichowice, Czermin, Chojęcin i Bralin. Osady te wykorzystwały swego czasu sprzyjającą koniunkturę gospodarczą i położenie na wczesnośredniowiecznym szlaku handlowym prowadzącym ze Śląska na Mazowsze i z Małopolski do Wielkopolski. Inne miejscowości - tj. Mielęcín, Tabor Stary, Nowa Wieś Książęca - o średniowiecznej metryce wymagają systematycznych badań archeologicznych i historycznych. Szczególnie cennym obiektem archeologicznym jest zlokalizowany w okolicy Bralina późnośredniowieczny dwór obronny wpisany do rejestru zabytków. Pod wieloma względami - kulturowymi i osadniczymi - interesujące



są osady pradziejowe i wczesnośredniowieczne, które mogą stanowić podstawę do podjęcia problematyki osadnictwa pradziejowego i wczesnośredniowiecznego.

Do rejestru zabytków, z terenu gminy Bralin, wpisane jest jedno stanowisko archeologiczne (wpisane do rejestru zabytków decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (L.dz. KI-III-5340/100/86) z 19 grudnia 1986 roku, pod numerem 488/A [księga rejestrowa dawnego województwa kaliskiego]): Relikt dworu obronnego, tzw., grodzisko stożkowane - obiekt reprezentujący znaczną w skali regionu wartość historyczną i naukową stanowiący pozostałość po dworze obronnym funkcjonującym od połowy XV wieku do przełomu XVI i XVII wieku. Zachowany w postaci zniwelowanego kopca o wysokości dochodzącej do 1,5 m ponad płaszczyznę otaczającej łąki. Podczas badań weryfikacyjnych prowadzonych w obrębie obiektu wydobyta została znaczna ilość zabytkowego materiału ruchomego.

Poniższa tabela prezentuje zasoby archeologicznego dziedzictwa kulturowego na terenie gminy Bralin. Należy zwrócić uwagę, iż planowane przyjęcie kart gminnej ewidencji zabytków archeologicznych zgodnych z obowiązującym rozporządzeniem planowane jest na 2024 rok, stąd w trakcie kwerendy archiwalnej i następującym po niej opracowaniu kart mogą pojawić się nowe lub zweryfikowane fakty osadnicze.

STANOWISKA	liczba	w tym wpisanych do rejestru
grodziska	1	1
osady	39	0
cmentarzyska	1	0
inne	54	0

W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich działań naruszających strukturę gruntu, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z właściwym miejscowo konserwatorem zabytków.

#### Zagrożenia dla zabytków archeologicznych z terenu gminy

Przede wszystkim należy podkreślić, że większość stanowisk leży na terenach niezbyt zagrożonych (lasy, nieużytki), jednak trzeba pamiętać, iż wszelkie inwestycje, które wiążą się z pracami ziemnymi, takie jak np. kanalizacja, wodociągi, inwestycje

mieszkaniowe i przemysłowe, budowa dróg, obwodnic, lokalizacje żwirowni, kopalni kruszywa, planowane zalesienia, melioracje, regulacje cieków wodnych itp., stanowią istotne zagrożenie dla zabytków archeologicznych. Do takich inwestycji w najbliższych latach należy zaliczyć następujące projekty:

- budowa elektrowni wiatrowych;
- budowa kanalizacji sanitarnej;
- budowa przydomowych oczyszczalni ścieków w sołectwach gminy;
- rozbudowa sieci dróg gminnych i powiatowych;
- budowa obiektów rekreacyjno – sportowych.

Zdecydowana większość stanowisk archeologicznych z terenu gminy znajduje się na terenach rolnych, łąkach oraz nieużytkach. Stanowiska występują z reguły w pobliżu cieków wodnych, jezior lub ich bezpośrednim sąsiedztwie oraz na wyniesieniach terenu. Z racji intensywnej uprawy roli, niemal wszystkie stanowiska są potencjalnie narażone na zniszczenie, ale ze względu na stopień zagrożenia i ich wartość poznawczą należy je zróżnicować i adekwatnie z nimi postępować.

Przy szczególnie ważnych stanowiskach archeologicznych (zwłaszcza tych posiadających własną formę terenową – grodziska i kurhany), w ich obrębie i otoczeniu powinien obowiązywać całkowity zakaz zabudowy. W przypadku zaistnienia konieczności przeprowadzenia prac ziemnych na obszarze stanowisk archeologicznych właściwy miejscowo konserwator zabytków może nakazać wykonanie wyprzedzających inwestycję badań archeologicznych.

W przypadku zaistnienia konieczności przeprowadzenia prac ziemnych na obszarze stanowiska należy realizować wyprzedzające daną inwestycję ratownicze badania archeologiczne, a w bezpośrednim sąsiedztwie stanowiska przeprowadzić ścisły nadzór archeologiczny. Ewentualne granice stref badań powinny zostać ustalone w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego lub określone na mocy decyzji o warunkach zabudowy lub inwestycji celu publicznego.

Należy zwrócić baczną uwagę na prace ziemne podczas działalności inwestycyjnej w obrębie poszczególnych stanowisk archeologicznych i objąć te stanowiska ochroną konserwatorską już na etapie koncepcyjnym. Inwestorzy powinni

wystąpić do właściwego miejscowo Konserwatora Zabytków o wydanie zaleceń i uwarunkowań koniecznych do spełnienia w związku z daną inwestycją. Właściwy miejscowo wojewódzki konserwator zabytków może nakazać wykonanie poprzedzających inwestycję badań archeologicznych w trakcie prac ziemnych. Niezależnie od działalności inwestycyjnej, stanowiska w obrębie których zewidencjonowano liczne zabytki ruchome, zebrane w trakcie badań powierzchniowych należy typować w pierwszej kolejności do ratowniczych badań wykopaliskowych. Dodatkowo postuluje się także przeprowadzenie planowych badań archeologicznych, ukierunkowanych na uzupełnienie informacji dotyczących konkretnych stanowisk.

W przypadku ujawnienia podczas badań archeologicznych nowych faktów osadniczych należy ten fakt odnotować w karcie adresowej gminnej ewidencji zabytków. W celu ochrony stanowisk archeologicznych oraz pradziejowych, średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych niezbędne jest ujmowanie zagadnień związanych z ochroną zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz uzgadnianie i wypełnianie przez inwestorów wymogów konserwatorskich zawartych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo Konserwatora Zabytków.

Zgodnie z art. 7 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków (w tym archeologicznych) ustala się w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji z zakresie lotniska użytku publicznego.

## **6.6 KRAJOBRAZ KULTUROWY**

W granicach administracyjnych Gminy Bralin zlokalizowany jest jeden obszar objęty ochroną prawną, a mianowicie jest to obszar chronionego krajobrazu „Wzgórza Ostrzeszowskie i Kotlina Odolanowska” utworzony na mocy Rozporządzenia Wojewody Kaliskiego nr 5 z dnia 7 września 1995 r. (Dziennik Urzędowy Województwa Kaliskiego Nr 5/95)

W odniesieniu do gminy Bralin na terenach położonych w wyżej wymienionym obszarze chronionego krajobrazu zastosowano następujące zakazy odnoszące się do przyszłego zagospodarowania tychże terenów:

- zakaz lokalizowania obiektów i instalowania urządzeń szkodliwych dla środowiska i zdrowia ludzi oraz mogących znacznie pogorszyć stan środowiska.
- zakaz lokalizowania obiektów i instalowania urządzeń trwale naruszających walory krajobrazu terenu.
- zakaz urządzenie i utrzymywanie otwartych kanałów ściekowych,
- zakaz wprowadzania zmian stosunków wodnych mogących negatywnie wpłynąć na środowisko przyrodnicze.
- zakaz likwidowania oczek wodnych i przekształcania terenów podmokłych,
- zakaz lokalizowania składowisk i wylewisk odpadów przemysłowych i komunalnych pochodzących spoza gmin znajdujących się w obrębie Parku,
- zakaz lokalizowania ośrodków hodowlanych na skalę przemysłową posługujących się metodą bezściełową,
- zakaz gnojowicowania gruntów rolnych, za wyjątkiem własnych gruntów zgodnie z zasadami agrotechnicznymi.

Ponadto na terenach tych przewidziano wymóg uzgadniania z Wojewodą następujących czynności:

- decyzji w sprawie likwidacji zadrzewień i zakrzaczeń śródpolnych,
- lokalizacji ośrodków hodowlanych na skalę przemysłową o wielkości powyżej 100 DJP,
- lokalizacji nowych ośrodków wypoczynkowych i obiektów o charakterze hotelarskim, budowy nowych dróg, linii energetycznych, ciągów ciepłowniczych, gazowych itp. za wyjątkiem urządzeń lokalnych,

- prowadzenia prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu, a w szczególności budowy stawów rybnych i innych zbiorników wodnych,
- prowadzenia nowych melioracji, dokonywania regulacji rzek i potoków,
- programów i wieloletnich planów gospodarki rolnej, łowieckiej, rybackiej i turystycznej.

Określone zostały następujące ogólne zasady odnoszące się do zarządzania i gospodarowania na obszarach chronionego krajobrazu:

- prowadzenie gospodarki leśnej zgodnie z ogólnymi zasadami zagospodarowania lasów wchodzących w skład parków krajobrazowych i obszarów chronionego krajobrazu,
- prowadzenie gospodarki w zakresie eksploatacji złóż surowców mineralnych wyłącznie w oparciu o zasady określone odrębną decyzją koncesyjną,
- ochrona istniejących obiektów historyczno-kulturowych,
- dostosowanie nowej zabudowy w zakresie bryły, skali, materiałów i form architektonicznych - harmonizujących z walorami krajobrazowymi - do lokalnej tradycji oraz, dążenie do wyeliminowania obiektów dysharmonizujących, prowadzenie gospodarki rolnej nie powodującej degradacji gleb i innych elementów środowiska, w tym zakaz stosowania pestycydów I i II grupy - z wyjątkiem sadów, zasada ograniczania lokalizacji nowych obiektów budowlanych poza granicami jednostek osadniczych - do sytuacji określonych planem.

W stosunku do stref ekosystemów wodno-łąkowych położonych na obszarze chronionego krajobrazu przewidziano następujące obowiązki:

- zakaz lokalizowania obiektów budowlanych z wyjątkiem zbiorników wodnych i związanych z nimi budowli hydrotechnicznych oraz dróg, mostów i sieci infrastruktury technicznej,
- prowadzenie gospodarki zmierzającej do odtworzenia i utrzymywania wartości naturalnych, łągów, zadrzewień, łąk, cieków i zbiorników wodnych wraz z ich

biologicznym obrzeżem. Z zastrzeżeniem, iż odległość granicy strefy od brzegu cieków wodnych nie może być mniejsza niż 5 m.

W stosunku do stref dolesień położonych na obszarze chronionego krajobrazu przewidziano następujące obowiązki:

- zakaz lokalizowania obiektów budowlanych z wyjątkiem obiektów i budowli związanych bezpośrednio z gospodarką leśną, zbiorników wodnych i związanych z nimi budowli hydrotechnicznych oraz dróg, mostów i sieci infrastruktury technicznej,
- prowadzenie gospodarki zmierzającej do rekultywacji terenów zdewastowanych i nieużytków w kierunku leśnym przez sukcesywne zalesianie najsłabszych gruntów rolnych.

W stosunku do stref zadrzewień położonych na obszarze chronionego krajobrazu przewidziano następujące obowiązki:

- pełna ochrona istniejącego drzewostanu,
- zakaz lokalizacji obiektów budowlanych z wyjątkiem lokalnych dróg i sieci infrastruktury technicznej,
- prowadzenie gospodarki zmierzającej do wzbogacenia i zwiększenia różnorodności istniejącego drzewostanu, z uwzględnieniem typów siedlisk.

Poza wyróżnionym na terenie gminy obszarem chronionego krajobrazu „Wzgórza Ostrzeszowskie i Kotlina Odolanowska” bardzo istotny element krajobrazu kulturowego tworzą historyczne założenia urbanistyczne na terenie gminy (Bralin, Mnichowice, Czermin, Mielęcín, Nowa Wieś Książęca, Nosale, Tabor Wielki i Tabor Stary oraz Chojęcin), a także historyczne rozłogi pól i łąk oraz wytyczona w przeszłości infrastruktura komunikacyjna włącznie z przebiegiem linii kolejowej.

Warto podkreślić, iż szczególnie cenną formę krajobrazu kulturowego zlokalizowaną na terenie gminy tworzy rzadko spotykana lokalizacja kościoła odpustowego „Na Pólku” w Bralinie.

Nie utworzono na terenie gminy parków kulturowych, brak też objętych ochroną układów przestrzennych.

## **6.7 ZASOBY MUZEALNE**

Na terenie gminy brak placówek muzealnych.

## **6.8 ELEMENTY DZIEDZICTWA NIEMATERIALNEGO**

UNESCO definiuje dziedzictwo niematerialne jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Jest to pojęcie trudno definiowalne w stosunku do konkretnych wytworów kultury, jednak jego waga dla lokalnej społeczności jest ogromna, gdyż jest ono źródłem poczucia tożsamości i kulturowej ciągłości. Dziedzictwo niematerialne obejmuje takie przejawy zachowań kulturowych i ich wytworów jak: tradycje i przekazy ustne (w tym język jako narzędzie przekazu), spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem itp.

Na terenie gminy zachowana jest pamięć o miejscach kultu takich jak kapliczki przydrożne, które są pielęgnowane przez lokalną społeczność. W ramach edukacji szkolnej i przedszkolnej organizowane są różnego typu zajęcia związane z tradycjami regionalnymi, organizowane są również imprezy związane ze zwyczajami rolniczymi (np. coroczne Dożynki).

# **7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT**

Dla potrzeb lepszej diagnozy stanu istniejącego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz w celu sformowania priorytetów działań władz samorządowych opracowano analizę słabych i mocnych stron Gminy

<b>MOCNE STRONY</b>	<b>SŁABE STRONY</b>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Rzeźba terenu, obecność lasów i cieków wodnych,</li> <li>• Dobra drogowa dostępność gminy</li> <li>• Dobrze rozwinięta sieć dróg lokalnych</li> <li>• Bogata historia terenów gminy</li> <li>• Zachowane obiekty sakralne o wysokiej wartości kulturowej</li> <li>• Obecność założeń dworsko-parkowych i terenów zieleni komponowanej</li> <li>• Cenny zasób stanowisk archeologicznych w tym wpisanych do rejestru zabytków</li> <li>• Spora grupa obiektów małej architektury w postaci kapliczek, krzyży przydrożnych itp.</li> <li>• Lokalizacja sanktuarium maryjnego „Na Pólku”- kościół odpustowy wraz z otoczeniem posiadają wysokie walory krajobrazowe</li> <li>• Bliskie sąsiedztwo siedziby powiatu - Kępna</li> <li>• Korzystna lokalizacja siedziby Gminy, w centrum obszaru Gminy</li> <li>• Czystość środowiska</li> <li>• Wykorzystywanie funduszy unijnych przez władze Gminy</li> <li>• Aktywna działalność lokalnych organizacji pozarządowych</li> <li>• Uczestnictwo Gminy w działaniach związanych z turystyką</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Brak dostępności kolejowej</li> <li>• Zaniedbania w zakresie stanu technicznego części obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków</li> <li>• Niewielkie zrozumienie społeczne dla problematyki ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego</li> <li>• Samowole budowlane oraz niewłaściwie prowadzone remonty obiektów zabytkowych, powodujące utratę walorów zabytkowych</li> <li>• Niezbyt duże środki w budżecie Gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego</li> <li>• Niewielka popularyzacja wiedzy z zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego</li> <li>• Niepełne wykorzystanie walorów turystycznych Gminy</li> <li>• Zła sytuacja finansowa wielu właścicieli obiektów zabytkowych</li> <li>• Niewielka ilość działań dotyczących rozwijania tożsamości regionalnej w ofercie edukacyjnej szkół</li> </ul>
<b>SZANSE</b>	<b>ZAGROŻENIA</b>



- |   |  |
|---|--|
| <ul style="list-style-type: none"> <li>• Zwiększenie środków budżetowych Gminy na działania związane z ochroną zabytków</li> <li>• Pozyskiwanie wsparcia finansowego z wielu źródeł (w tym unijnych) na prace konserwatorskie zabytków</li> <li>• Szersza promocja walorów kulturowych i przyrodniczych Gminy, przyciągająca turystów</li> <li>• Ewidencja obiektów zabytkowych małej architektury może stanowić podstawę dla rozszerzenia GEZ</li> <li>• Wzrastająca świadomość mieszkańców w zakresie poprawy estetyki miejscowości</li> <li>• Wzrost poszanowania dla obiektów posiadających walory historyczne</li> <li>• Tworzenie nowych projektów i produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby</li> <li>• Współpraca międzyregionalna oraz międzynarodowa (np. w zakresie dobrych praktyk)</li> <li>• Korzystanie z dofinansowania na działania rewitalizacyjne (np. w ramach RPO)</li> <li>• Korzystanie ze wsparcia struktur takich jak np. KSOW</li> <li>• Zachowanie tożsamości regionalnej mieszkańców od edukacji szkolnej poprzez festyny, lokalne święta, konkursy</li> <li>• Powstawanie i dalszy rozwój istniejących organizacji pozarządowych</li> <li>• Tworzenie systemu informacji turystycznej oraz jednolitej identyfikacji wizualnej obiektów zabytkowych</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>• Degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzanie elementów nowej zabudowy nie nawiązujących do charakteru regionu</li> <li>• Zmiany w układach przestrzennych, związane z nową zabudową</li> <li>• Niewłaściwe działanie inwestycyjne lub ich brak, przyczyniające się do dalszej degradacji obiektów zabytkowych</li> <li>• Lokalizacja obiektów małej architektury w pobliżu ruchliwych szlaków komunikacyjnych grozi ich destrukcją w przypadku zdarzeń drogowych</li> <li>• Brak komunikacji na linii właściciele – władze samorządowe</li> <li>• Niewłaściwe stosowanie nowych elementów budowlanych i technologii przy odnawianiu i remontach obiektów zabytkowych</li> <li>• Niezbyt skuteczna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków i środowiska</li> <li>• Zwiększony ruch turystyczny powodujący degradację środowiska naturalnego</li> <li>• Zanik tradycji i tożsamości regionalnych</li> <li>• Częste zmiany prawne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego</li> <li>• Niestabilność finansów publicznych i przepisów z nimi związanych</li> <li>• Klęski żywiołowe i inne zdarzenia losowe</li> <li>• Kradzieże zabytków ruchomych</li> <li>• Akty wandalizmu</li> </ul> |
|---|--|

## 8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY BRALIN

Gminny Program Opieki nad Zabytkami formułuje szereg działań samorządu w zakresie opieki nad zabytkami gminnymi. Wyznaczone kierunki i zadania uwzględniają specyfikę dziejów gminy i charakter jej dziedzictwa kulturowego oraz są zgodne z celami wskazanymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

## PRIORYTET I - DBAŁOŚĆ O ZACHOWANIE ISTNIEJĄCYCH WALORÓW ZABYTKOWYCH

### **Cel szczegółowy I.1 Bezpośrednie wsparcie dla rewaloryzacji obiektów zabytkowych**

Działania:

1. Przeznaczanie środków finansowych z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków i gminnej ewidencji zabytków, na miarę możliwości finansowych budżetu Gminy,
2. Współpraca z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków przy identyfikacji i realizacji zadań związanych z ochroną zabytków zlokalizowanych na terenie gminy,
3. Wspólne działania z Powiatowym Urzędem Pracy w celu wykorzystania osób bezrobotnych do prac pielęgnacyjnych przy obiektach zabytkowych (np. terenach cmentarnych),
4. Przekazywanie właścicielom i dysponentom obiektów zabytkowych informacji o możliwościach pozyskiwania dodatkowego wsparcia finansowego (zwłaszcza z funduszy europejskich),
5. Monitorowanie stanu obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków, a będących pod administracją Gminy.

### **Cel szczegółowy I.2 Odpowiednia ekspozycja i promocja najcenniejszych obiektów**

Działania:

1. Stworzenie jednolitego systemu identyfikacji wizualnej w postaci oznaczeń, tablic informacyjnych, drogowskazów itp., w tym wykorzystania nowoczesnych technologii informatycznych i lokalizacji GPS i kodów QR,
2. Publikowanie folderów, ulotek oraz innych materiałów przybliżających mieszkańcom i turystom zasoby historyczne gminy,
3. Atrakcyjne przedstawianie obiektów za pomocą iluminacji, tworzenia punktów widokowych, prezentacji multimedialnych i muzycznych.

### **Cel szczegółowy I.3 Dbłość o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy**

Działania:

1. Ścisłe powiązanie działań przy obiektach zabytkowych z dokumentami planistycznymi,
2. Coroczna aktualizacja założeń przyjętego w roku gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (ostatnia aktualizacja – 2014 rok, planowana kolejna aktualizacja w latach 2024-2025),
3. Realizacja zasad ładu przestrzennego m.in. poprzez utrzymanie czytelności form przestrzennych, dostosowania form budowli w stosunku do ich funkcji w przestrzeni oraz dbałości o krajobraz kulturowy,
4. Opracowanie Gminnej Ewidencji Stanowisk Archeologicznych (2023-2024 rok)
5. Regularna aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków w porozumieniu z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
6. Opracowanie ewidencji obiektów małej architektury.

### **Cel szczegółowy I.4 Edukacja społeczeństwa w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego**

Działania:

1. Wspieranie działalności instytucji kultury i organizacji pozarządowych podejmujących zadania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego,
2. Organizacja spotkań, mających na celu upowszechnienie wiedzy na temat lokalnego dziedzictwa kulturowego,
3. Wsparcie akcji mających na celu odrestaurowanie lub uporządkowanie obiektów zabytkowych, cennych z punktu widzenia lokalnej społeczności oraz propagowanie lokalnej kultury i tradycji dziedzictwa kulturowego.

## **Cel szczegółowy I.4 Realizacja zadań inwestycyjnych wspartych środkami budżetu Gminy Bralin**

Działania:

1. Najważniejszym działaniem wspartym z budżetu będzie zadanie „Remont i przebudowa poewangelickiego budynku w Bralinie” na obiekt z salą koncertowo-wystawienniczą. W ramach II edycji Rządowego Programu Odbudowy Zabytków gmina Bralin pozyskała dofinansowanie w kwocie 3 300 000,00 zł.
2. - W ramach VIII edycji Rządowego Programu Inwestycji Strategicznych gmina Bralin pozyskała dofinansowanie na „Termomodernizacja budynku Urzędu Gminy wraz z budynkami przyległym”.
3. - We współpracy z parafią przeprowadzony zostanie także remont dachu Kościoła pw. Świętej Trójcy w Nowej Wsi Książęcej (własność parafii).

## **PRIORYTET II - ROZWÓJ TURYSTYKI W GMINIE W OPARCIU O BOGACTWO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO**

### **Cel szczegółowy II.1 Rozwój produktów turystycznych opartych na walorach dziedzictwa kulturowego**

Działania:

1. Rozwijanie istniejących produktów turystycznych opartych na szlakach turystycznych, kulturowych lub ścieżkach edukacyjnych,
2. Tworzenie nowych produktów, ze szczególnym uwzględnieniem innowacyjnych form turystyki bądź aktywności mogących przyciągnąć turystów - np. turystyka eksploracji, geocaching, gry terenowe, gry wojenne,
3. Tworzenie szlaków turystycznych związanych z historycznymi postaciami z terenów gminy,
4. Organizacja lub kontynuacja organizacji imprez masowych, związanych z lokalnym zasobem zabytkowym i kulturalnym,
5. Organizacja imprez lokalnego zasięgu, przybliżających mieszkańcom gminy i regionu lokalne wartości historyczne.

### **Cel szczegółowy II.2 Wykorzystanie mediów tradycyjnych, Internetu i multimediiów w celu nowoczesnej promocji walorów zabytkowych**

Działania:

1. Dbanie o aktualizację gminnej strony internetowej
2. Wykorzystanie nowoczesnych technologii dostępnych w profesjonalnych serwisach internetowych, a także w urządzeniach mobilnych,
3. Rozwój systemu informacji przestrzennej z warstwą informacyjną na temat obiektów zabytkowych wchodzących w skład Gminnej Ewidencji Zabytków oraz udostępnienie go na forum publicznym,
4. Współpraca z mediami, zarówno tradycyjnymi, jak i internetowymi.

#### **Cel szczegółowy II.4 Poprawa dostępności obiektów zabytkowych dla osób niepełnosprawnych**

Działania:

1. Przystosowanie obiektów zabytkowych dla osób z niepełnosprawnością,
2. Wykorzystanie dźwięków, muzyki i audioprzewodników w celu przedstawiania informacji o obiektach zabytkowych osobom niewidomym i niedowidzącym.

Z racji faktu zaistnienia sytuacji epidemiologicznej oraz geopolitycznej i związanych z tym trudności z oszacowaniem potencjalnego budżetu Gminy, na chwilę obecną Gmina nie jest w stanie podać konkretnych szczegółów dla większej liczby inwestycji w zasób zabytkowy. Dodatkowo w związku z faktem, że tylko niewielka część obiektów jest administrowana przez Gminę, a pozostałe stanowią własność osób prywatnych i prawnych możliwości inwestycyjne są w bardzo dużej mierze ograniczone do przekazywania środków w ramach uchwały Rady Gminy o dofinansowaniu zabytków wpisanych do rejestru lub GEZ. W momencie ustabilizowania sytuacji ekonomicznej Gmina będzie kontynuować realizację priorytetów związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, traktując je jako jedno z podstawowych działań samorządu gminnego.

## **9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI**

Zadania opisane w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Bralin powinny być realizowane poprzez wspólne działania władz samorządowych,

Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Powiatowego Konserwatora Zabytków, Powiatowego Urzędu Pracy, właścicieli oraz zarządców obiektów, parafie, organizacje pozarządowe i stowarzyszenia, w ramach posiadanych przez te jednostki kompetencji, praw i obowiązków wynikających z obowiązujących przepisów prawnych.

Ze strony Gminy Bralin zadania będą wykonywane bądź wspierane przez gminne jednostki organizacyjne (szkoły, przedszkola, gminne placówki kultury – np. biblioteka) oraz wydziały Urzędu Gminy w ramach zadań własnych, poprzez istniejące i planowane instrumenty:

- prawne (np. poprzez uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów o wartościach artystycznych i zabytkowych, prowadzenie gminnej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków),
- finansowe (np. udzielanie dotacji na prace remontowe, konserwatorskie i prace budowlane przy zabytkach, nagrody, ulgi finansowe),
- społeczne (działania stymulujące np. w zakresie edukacji, promocji, informacji, działań sprzyjających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami oraz rozwojem turystyki),
- kontrolne (m.in. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego – gminnej ewidencji zabytków),
- koordynacji (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z gminami sąsiednimi, ośrodkami naukowymi i akademickimi, związkami wyznaniowymi)

## **10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI**

Na mocy art.87 ust.1 i ust.5 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest sporządzany na okres 4 lat, co 2 lata Wójt sporządza sprawozdanie z jego realizacji, które przedstawia Radzie Gminy. Wskazane

jest aby sprawozdania z realizacji Programu Opieki nad Zabytkami były przekazywane do wiadomości Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Sprawozdanie powinno określać poziom realizacji gminnego programu oraz efektywność wykonania planowanych zadań, w tym m.in. poziom (w % bądź liczbach):

- wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansową wykonanych/dofinansowanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach,
- liczba obiektów poddanych tym pracom,
- poziom (w %) objęcia terenu Gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów
- liczba utworzonych szlaków turystycznych,
- liczba wydanych wydawnictw, liczba szkoleń, imprez związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego itd.

## **11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI**

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Należy jednak stwierdzić, iż ważne jest, aby gminy również z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w swoich budżetach środków w rozdziale 92120 - Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami.

Jest to o tyle istotne, iż duża część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego we współfinansowanych przez nie projektach. Regularne zabezpieczanie środków z budżetu gminy pozwoli na podjęcie powolnych, ale systematycznych kroków w kierunku ratowania kolejnych obiektów dziedzictwa kulturowego.

Podstawową zasadę finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami określa *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23 lipca 2003 roku. Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 7 w/w Ustawy, obowiązek sprawowania opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej

posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej w/w tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

Źródła krajowe:

- dotacje ministra kultury oraz programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (szczegóły dostępne na <http://www.mkidn.gov.pl>)
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków (szczegóły dostępne na <http://poznan.wuoz.gov.pl>)
- dotacje wojewódzkie
- dotacje powiatowe
- dotacje gminne
- inne źródła

Źródła zagraniczne:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych (szczegóły nt. nowej perspektywy finansowania dostępne są na stronach WRPO)
- źródła w ramach programów unijnych takich jak Program Rozwoju Obszarów Wiejskich lub Program Infrastruktura i Środowisko, Program FEnIKS
- źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Fundusz EOG (szczegóły programów ogłaszane są na bieżąco)

## **12. MISJA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY BRALIN**

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Bralin jest dokumentem długofalowym, zapisy w nim zawarte powinny być brane pod uwagę we wszelkich działaniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego na terenie gminy. Konsekwentna realizacja założeń Programu przyczyni się do poprawy jakości



środowiska kulturowego, wzrostu nakładów finansowych na inwestycje związane z obiektami zabytkowymi (zarówno w przypadku osób prywatnych, administracji publicznej, jak i organizacji pozarządowych), szerszej promocji gminy i przyciągnięcia turystów, a także do wzrostu świadomości regionalnej mieszkańców i poprawy ich sytuacji materialnej.

W sporządzanych co cztery lata aktualizacjach Programu powinny znajdować się odniesienia do uaktualnionych zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego, zawartych w innych dokumentach strategicznych gminy, zwrócić też należy uwagę na wyszczególnienie obowiązujących w danym momencie aktów prawnych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami kładzie szczególny nacisk na wykorzystanie istniejących źródeł finansowania inwestycji związanych z opieką nad zabytkami, intensywne działania w obszarach najbardziej atrakcyjnych historycznie, promocję dziedzictwa kulturowego oraz wypracowanie odpowiednich schematów współpracy administracji samorządowej z właścicielami obiektów zabytkowych.

Biorąc pod uwagę korzystne położenie gminy Bralin, bogactwo obiektów posiadających wartości zabytkowe oraz skuteczne działania samorządu w zakresie pozyskiwania środków zewnętrznych, Gminny Program Opieki nad Zabytkami stanowić będzie pomocne narzędzie w ukierunkowaniu polityki gminnej w zakresie rozwoju turystyki, promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego, prowadzonej w sposób uporządkowany i długoterminowy. Wszystkie te elementy przyczynią się do postrzegania gminy Bralin, jako przyjaznej turystom i inwestorom, dumnej ze swoich walorów zabytkowych oraz dbającej o własne dziedzictwo kulturowe i historyczne.

#### WYKAZ OBIEKTÓW WPISANYCH DO GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Ulica	Nr
1	Bralin	dom	3 Maja	5
2	Bralin	dom	3 Maja	7
3	Bralin	dom	3 Maja	8
4	Bralin	pastorówka ob. ośrodek pomocy społecznej	3 Maja	9
5	Bralin	dom	3 Maja	11
6	Bralin	dom	3 Maja	13
7	Bralin	dom	3 Maja	14
8	Bralin	dom	3 Maja	15

9	Bralin	budynek gospodarczy	3 Maja	15
10	Bralin	dom	3 Maja	17
11	Bralin	dom	3 Maja	20
12	Bralin	kościół ewangelicki	3 Maja	9a
13	Bralin	ogrodzenie	3 Maja	9a
14	Bralin	dom	Błotna	3
15	Bralin	dom	Błotna	7
16	Bralin	budynek dworca kolejowego	Dworcowa	1
17	Bralin	dom	Kacza	1
18	Bralin	budynek gospodarczy	Kacza	1
19	Bralin	dom	Kacza	2
20	Bralin	dom	Kacza	4
21	Bralin	szkoła późn. dom nauczyciela ob. dom	Kościelna	7
22	Bralin	dom leśniczego	Leśna	8
23	Bralin	budynek administracyjny	Leśna	9
24	Bralin	budynek gospodarczy	Leśna	9
25	Bralin	budynek gospodarczy	Leśna	9
26	Bralin	dom	Lipowa	4
27	Bralin	dom	Lipowa	6
28	Bralin	dom	Lipowa	7
29	Bralin	dom	Lipowa	10
30	Bralin	dom	Lipowa	12
31	Bralin	dom	Lipowa	25
32	Bralin	dom	Lipowa	26
33	Bralin	cmentarz ewangelicki	Lipowa	
34	Bralin	dom ob. bank	Namysłowska	2
35	Bralin	dwór (rządcówka)	Namysłowska	7
36	Bralin	stodoła	Namysłowska	7
37	Bralin	budynek magazynowy	Namysłowska	7
38	Bralin	pozostałości parku krajobrazowego	Namysłowska	7
39	Bralin	czworak	Namysłowska	8
40	Bralin	dom	Ogrodowa	13
41	Bralin	dom	Ogrodowa	18
42	Bralin	dom	Ogrodowa	23
43	Bralin	dom	Ogrodowa	26
44	Bralin	budynek gospodarczy	Ogrodowa	26
45	Bralin	dom	Ogrodowa	27
46	Bralin	dom	Ogrodowa	30
47	Bralin	dom	Rynek	2
48	Bralin	Urząd Gminy	Rynek	3
49	Bralin	dom	Spokojna	4
50	Bralin	dom	Wrocławska	18
51	Bralin	dawna leśniczówka ob. dom	Wrocławska	29
52	Bralin	dom	Wrocławska	31
53	Bralin	dom	Wrocławska	35
54	Bralin	dom	Wrocławska	36
55	Bralin	budynek gospodarczy	Wrocławska	36

56	Bralin	dom	Wrocławska	37
57	Bralin	dom	Wrocławska	38
58	Bralin	dom	Wrocławska	39
59	Bralin	dom	Wrocławska	41
60	Bralin	dom	Wrocławska	42
61	Bralin	dom	Wrocławska	46
62	Bralin	dom	Wrocławska	48
63	Bralin	dom ob. lokale usługowe	Wrocławska	49
64	Bralin	dom	Wrocławska	51
65	Bralin	dom	Wrocławska	52
66	Bralin	dom	Wrocławska	53
67	Bralin	dom	Wrocławska	54
68	Bralin	dom parafialny (d. dom starców)	Wrocławska	55
69	Bralin	dom	Wrocławska	57
70	Bralin	kościół parafialny pw. św. Anny	Wrocławska	58
71	Bralin	plebania	Wrocławska	58
72	Bralin	cmentarz parafialny	Wrocławska	58
73	Bralin	kapliczka z figurą św. Jana Nepomucena	Wrocławska	58
74	Bralin	dom	Wrocławska	60
75	Bralin	dom	Wrocławska	61
76	Bralin	dom ob. restauracja	Wrocławska	64
77	Bralin	dom	Wrocławska	66
78	Bralin	dom	Wrocławska	67
79	Bralin	dom	Wrocławska	70
80	Bralin	dom	Wrocławska	71
81	Bralin	dom	Wrocławska	75
82	Bralin	dom	Wrocławska	78
83	Bralin/Pólko	kościół odpustowy pw. Narodzenia NMP	Al. Jana Pawła II	
84	Chojęcin	szkoła (ob. ul Diamentowa 13)		16
85	Chojęcin	kapliczka (ob. ul. Diamentowa 40)		
86	Chojęcin	krzyż-kapliczka (ob. ul. Diamentowa)		
87	Chojęcin-Parcele	czworak (ob. ul. Dębowa 26)		1
88	Chojęcin-Parcele	dom dla wdów i służby dworskiej (ob. ul. Dębowa 24)		2
89	Chojęcin-Parcele	dwór (ob. ul. Dębowa 37)		
90	Chojęcin-Parcele	spichlerz ob. magazyn (ob. ul. Klonowa 3)		
91	Chojęcin-Parcele	stodoła ob. magazyn (ob. ul. Dębowa 27)		
92	Chojęcin-Parcele	park krajobrazowy (ob. ul. Dębowa)		
93	Czermin	dom		6
94	Czermin	szkoła ob. dom		23
95	Czermin	dom		25
96	Czermin	dom		32
97	Czermin	dom		38
98	Czermin	zbór baptystów-zajazd		
99	Czermin	cmentarz baptystów		
100	Działosze	krzyż		

101	Działosze	stodoła ob. mieszkania i stodoła		14
102	Gola	dom		15
103	Gola	szkoła ob. dom		25
104	Gola	dom		37
105	Gola	dom		38
106	Mielęcín	spichlerz		
107	Mielęcín	stodoła		
108	Mielęcín	stajnia		
109	Mielęcín	chlew I		
110	Mielęcín	chlew II		
111	Mielęcín	budynek gospodarczy		
112	Mielęcín	budynek gospodarczy		
113	Mielęcín	budynek gospodarczy		
114	Mielęcín	ogrodzenie z bramą		
115	Mielęcín	główna brama wjazdowa		
116	Mielęcín	park krajobrazowy		
117	Mielęcín	szkoła podstawowa		
118	Mielęcín	lodownia		
119	Mielęcín	dom		1
120	Mielęcín	dom		5
121	Mielęcín	szkoła ob. mieszkania		6
122	Mielęcín	aleja kasztanowa		
123	Mielęcín	Ffigura Matki Bożej Królowej Męczenników		
124	Mnichowice	dom		2
125	Mnichowice	dom		8
126	Mnichowice	dom		10
127	Mnichowice	dom		13
128	Mnichowice	dom		14
129	Mnichowice	dom		22
130	Mnichowice	dom		26
131	Mnichowice	karczma ob. dom		46
132	Mnichowice	szkoła ob. dom		56
133	Mnichowice	kaplica pw. św. Jadwigi		
134	Mnichowice	krzyż		
135	Mnichowice	krzyż		
136	Mnichowice	krzyż		
137	Mnichowice	krzyż		
138	Mnichowice	kościół fil. pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej		
139	Mnichowice	ogrodzenie z kaplicami		
140	Mnichowice	cmentarz przykościelny		
141	Mnichowice	dom		30
142	Mnichowice	dom		34
143	Mnichowice	dom		37
144	Mnichowice	dom		40
145	Mnichowice	budynek gospodarczy		41
146	Mnichowice	dom		44
147	Mnichowice	dom		46

148	Mnichowice	dom	48
149	Mnichowice	dom	50
150	Nosale	stodoła ob. magazyn	
151	Nosale	brama wjazdowa	
152	Nosale	dom ob. kaplica pw. Miłosierdzia Bożego	
153	Nosale	kapliczka z figurą Matki Bożej	
154	Nosale	dom	7
155	Nosale	dom	18
156	Nosale	dom dla służby	20
157	Nosale	dwór	21
158	Nosale	stodoła d. magazyn	21
159	Nosale	stodoła d. owczarnia	21
160	Nosale	obora	21
161	Nosale	stajnia ob. garaż	21
162	Nosale	park krajobrazowy	21
163	Nosale	stodoła ob. obora	
164	Nosale	kuźnia ob. remiza	
165	Nosale	gorzelnia ob. magazyn	
166	Nowa Wieś Książęca	stodoła	13
167	Nowa Wieś Książęca	dom	28
168	Nowa Wieś Książęca	szkoła	32
169	Nowa Wieś Książęca	dom	41
170	Nowa Wieś Książęca	dom	42
171	Nowa Wieś Książęca	dom	43
172	Nowa Wieś Książęca	stodoła	43
173	Nowa Wieś Książęca	dom	47
174	Nowa Wieś Książęca	dom	65
175	Nowa Wieś Książęca	dom-stodoła-budynek inwentarski	65
176	Nowa Wieś Książęca	dom	66
177	Nowa Wieś Książęca	stodoła	66
178	Nowa Wieś Książęca	budynek gospodarczy	66
179	Nowa Wieś Książęca	dom-stodoła-budynek inwentarski	74
180	Nowa Wieś Książęca	stodoła	74

181	Nowa Wieś Książęca	kościół parafialny pw. Św. Trójcy		81
182	Nowa Wieś Książęca	plebania		81
183	Nowa Wieś Książęca	cmentarz parafialny		81
184	Nowa Wieś Książęca	młyn		
185	Nowa Wieś Książęca	krzyż		
186	Nowa Wieś Książęca	krzyż drewniany		
187	Nowa Wieś Książęca	kapliczka grota z figurą Matki Bożej		
188	Nowa Wieś Książęca	dwór		
189	Nowa Wieś Książęca	stodoła		
190	Nowa Wieś Książęca	park krajobrazowy		
191	Nowa Wieś Książęca	dom		1
192	Nowa Wieś Książęca	kuźnia		8
193	Nowa Wieś Książęca	kuźnia		13
194	Nowa Wieś Książęca	karczma ob. dom		33
195	Nowa Wieś Książęca	stodoła		
196	Nowa Wieś Książęca	owczarnia ob. mieszkania		8
197	Nowa Wieś Książęca	owczarnia ob. mieszkania		
198	Tabor Mały Utrata	krzyż		
199	Tabor Wielki	dom		3
200	Tabor Wielki	pastorówka ob. dom		24
201	Tabor Wielki	szkoła ob. dom		26
202	Tabor Wielki	karczma ob. dom ludowy		4a
203	Tabor Wielki	kościół Braci Czeskich ob. fil. pw. MB Częstochowskiej		
204	Tabor Wielki	cmentarz husycki		
205	Tabor Wielki	dom		7
206	Tabor Wielki	dom		12
207	Tabor Wielki	dom		79
208	Wygoda Turkowska	dom		11
209	Wygoda Turkowska	dom		12

OBIEKTY WPISANE DO WOJEWÓDZKIEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW, DLA  
KTÓRYCH NIE OPRACOWANO DOTĄD KART GEZ

Lp.	Miejscowość	Obiekt
1	Bralin	Zespół dworski
2	Chojęcin	Zespół dworski
3	Miełęcin	Zespół dworski
4	Nosale	Zespół dworski
5	Nowa Wieś Książęca	Zespół dworski

WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH Z TERENU GMINY

Lp.	Miejscowość	Arkusze AZP	Nr w miejsc.	Nr na arkuszu
1	Czermin	075-036	1	59
2	Czermin	075-036	2	60
3	Czermin	075-036	3	61
4	Czermin	075-036	4	62
5	Czermin	075-036	5	63
6	Czermin	075-036	6	64
7	Czermin	075-036	7	65
8	Weronikopole	075-036	1	66
9	Weronikopole	075-036	2	67
10	Weronikopole	075-036	3	68
11	Weronikopole	075-036	4	69
12	Weronikopole	075-036	5	70
13	Weronikopole	075-036	6	71
14	Weronikopole	075-036	7	72
15	Weronikopole	075-036	8	73
16	Tabor Mały	076-036	1	1
17	Tabor Mały	076-036	2	2
18	Tabor Mały	076-036	3	3
19	Tabor Mały	076-036	4	4
20	Tabor Mały	076-036	5	5
21	Gola	076-036	1	6
22	Gola	076-036	2	7
23	Gola	076-036	3	8
24	Gola	076-036	4	9

25	Gola	076-036	-	12
26	Gola	076-036	14	13
27	Gola	076-036	15	14
28	Gola	076-036	-	17
29	Gola	076-036	16	18
30	Tabor Wielki	076-036	17	19
31	Tabor Wielki	076-036	18	20
32	Tabor Wielki	076-036	19	21
33	Tabor Wielki	076-036	20	22
34	Tabor Wielki	076-036	21	23
35	Chojęcin	076-037	1	18
36	Chojęcin	076-037	2	19
37	Chojęcin	076-037	3	20
38	Bralin	076-037	1	21
39	Bralin	076-037	2	22
40	Bralin	076-037	3	23
41	Bralin	076-037	4	24
42	Bralin	076-037	5	25
43	Bralin	076-037	6	26
44	Chojęcin	076-037	4	27
45	Chojęcin	076-037	5	28
46	Bralin	076-037	7	38
47	Bralin	076-037	8	39
48	Bralin	076-037	9	40
49	Bralin	076-037	10	41
50	Bralin	076-037	11	42
51	Bralin	076-037	12	43
52	Bralin	076-037	13	44
53	Bralin	076-037	14	45
54	Mnichowice	077-036	6	1
55	Mnichowice	077-036	7	2
56	Mnichowice	077-036	8	3
57	Mnichowice	077-036	9	4
58	Mnichowice	077-036	10	5
59	Mnichowice	077-036	11	6
60	Mnichowice	077-036	12	7
61	Mnichowice	077-036	13	8
62	Mnichowice	077-036	14	9
63	Mnichowice	077-036	15	10
64	Mnichowice	077-036	16	11
65	Mnichowice	077-036	17	12
66	Mnichowice	077-036	18	13
67	Nowa Wieś Książęca	077-036	5	14
68	Nowa Wieś Książęca	077-036	6	15



69	Mnichowice	077-036	19	16
70	Nowa Wieś Książęca	077-036	7	17
71	Nowa Wieś Książęca	077-036	8	18
72	Nowa Wieś Książęca	077-036	9	19
73	Nowa Wieś Książęca	077-037	1	28
74	Nowa Wieś Książęca	077-037	2	29
75	Nowa Wieś Książęca	077-037	3	30
76	Nowa Wieś Książęca	077-037	4	31
77	Nosale	077-037	1	32
78	Nosale	077-037	2	33
79	Nosale	077-037	3	34
80	Nosale	077-037	4	35
81	Nosale	077-037	5	38
82	Nosale	077-037	6	39
83	Nosale	077-037	7	40
84	Nosale	077-037	8	41
85	Nosale	077-037	9	42
86	Działosze	077-037	1	43
87	Chojęcin	077-037	6	44
88	Chojęcin	077-037	7	45
89	Chojęcin	077-037	8	46
90	Chojęcin	077-037	9	47
91	Mnichowice	077-037	1	48
92	Mnichowice	077-037	2	49
93	Mnichowice	077-037	3	50
94	Mnichowice	077-037	4	51
95	Mnichowice	077-037	5	52